บทที่ 3
การจัดการแรงงานของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงในชุมชน

นับตั้งแต่ปี 2513 เป็นต้นมา การทำงานอุตสาหกรรมอยู่กับบ้านได้กลายเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแพร่หลายทั้งในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า และประเทศกำลังพัฒนาในโลกที่สาม ทั้งนี้เป็นเพราะได้มีระบบการกระจายการผลิตบางขั้นตอนออกจากโรงงาน (putting - out system) เกิดขึ้น โดยที่ทางโรงงานได้กระจายงานบางลักษณะและ/หรือบางขั้นตอนของการผลิตซึ่งเป็นงานที่ทำง่าย ๆ และไม่ต้องการทักษะหรือฝีมือมากนัก แต่สิ่งที่สำคัญคืองานที่ส่งออกไปทำนอกโรงงานนั้นมักจะเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานแบบเข้ม ดังนั้นการนำงานลักษณะนี้ออกไปทำนอกโรงงานจึงเท่ากับเป็นการลดต้นทุนการผลิตของโรงงาน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแรงงานลงทั้งหมด อาทิเช่น ค่าจ้าง ค่าฝึกอบรม ค่าควบคุมงาน รวมไปถึงผลประโยชน์พิเศษอื่น ๆ ที่ทางโรงงานต้องจ่ายให้กับคนงาน ส่วนวิธีดำเนินการจ้างนั้นปรากฏว่ามีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไปตามประเภทของอุตสาหกรรม หากในแง่ของหลักการใหญ่ ๆ แล้วพบว่าไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ โรงงานส่วนใหญ่จะเป็นฝ่ายจัดเตรียมวัตถุดิบเอง แล้วนำมาส่งโดยตรงให้คนงานถึงบ้าน หรืออาจส่งผ่านคนรับเหมาก่อน (subcontractor) แล้วคนรับเหมาจึงจะกระจายงานไปยังคนงานอีกต่อหนึ่ง ซึ่งในบางแห่งจะมีการรับเหมางานกันหลายทอด เป็นผลให้อัตราค่าจ้างที่ปลายทางได้รับน้อยกว่าที่ควรจะได้ ในส่วนของการรับส่งวัตถุดิบจากโรงงานนั้น จะต้องมีกำหนดเวลาไว้เป็นกฎเกณฑ์แน่นอน เช่นเป็นลักษณะต่อวัน/ต่อสัปดาห์ หรือเป็นลักษณะโควต้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะงาน โดยที่ทางโรงงานจะนำวัตถุดิบที่จัดเตรียมไว้เรียบร้อยมาส่งให้ พอทำเสร็จแล้วจึงจะมาเก็บงานคืนไป แต่บางแห่งคนรับเหมาหรือคนที่ทำจะเป็นฝ่ายมารับ-ส่งวัตถุดิบจากโรงงานเอง ส่วนอัตราค่าจ้างมักจะนิยมคิดเป็นอัตราค่าจ้างต่อชิ้น (piece rate) ซึ่งมีราคาค่าจ้างแตกต่างกันออกไปตามความยากง่ายของงาน หรือบางครั้งก็อาจคิดค่าจ้างในลักษณะงานเหมา สำหรับค่าจ้างที่ได้รับโดยเฉลี่ยแล้วจะได้รับน้อยกว่าอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ แต่ที่มีผู้ทำงานแล้วได้รับค่าจ้างที่ดูเหมือนสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำนั้น เป็นเพราะผู้นั้นมีชั่วโมงการทำงานต่อวันมากกว่าชั่วโมงการทำงานตามปกติ นอกจากนั้น การทำงานลักษณะนี้จะมีข้อเสียในแง่ของการขาดความสม่ำเสมอของปริมาณงาน ด้วยเหตุที่งานที่เข้ามาจะมีปริมาณมาก-น้อยแตกต่างกันไป เช่นในหนึ่งปี อาจจะมีงานมากเพียงห้าเดือนเท่านั้น ทำให้ผู้ทำงานนี้มีรายได้ไม่ค่อยแน่นอน จึงเป็นเหตุให้คนต้องหันไปทำงานอื่นแทน อาจกล่าวได้ว่าความไม่แน่นอนของปริมาณงานน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้โรงงานนำเอาระบบการกระจายงานออกจากโรงงานมาใช้ ทั้งนี้เพื่อต้องการลดความเสี่ยงในการลงทุนของโรงงานนั่นเอง (เบ็ญจา, 2538: 45-46)

ในระยะที่เศรษฐกิจโลกและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังประสบภาวะวิกฤติในระหว่างปี พ.ศ. 2540-2541 ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ประสบภาวะขาดสภาพคล่องทางการเงิน เป็นผลให้อุตสาหกรรมต่าง ๆ ในประเทศซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการใช้แรงงานแบบเข้มต้องปิดตัวลงอย่างกว้างขวาง มีการเลิกจ้างแรงงานทั้งภาคอุตสาหกรรมการเงิน และภาคอุตสาหกรรมการผลิตทั้งระดับโรงงานขนาดใหญ่และโรงงานขนาดย่อม รายงานสถิติการเลิกจ้างของกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ซึ่งได้รับข้อมูลจากลูกจ้างที่มายื่นคำร้องทุกข์และการตรวจเยี่ยมสถานประกอบการระหว่างวันที่ 1 มกราคม - 11 กันยายน 2541 (สถิติดังกล่าวเป็นเพียงการได้รับแจ้งจากการยื่นคำร้องทุกข์ของลูกจ้างเท่านั้น ซึ่งอาจต่ำกว่าความเป็นจริงมาก) พบว่ามีลูกจ้างถูกเลิกจ้างไปแล้ว 41,760 คน ซึ่งเป็นจำนวนลูกจ้างหญิงสูงถึง 23,524 คน ลูกจ้างชาย 18,235 คน ประเภทที่มีการเลิกจ้างสูงสุดคือ สิ่งทอ จำนวน 6,317 คน รองลงมาคือการผลิตอุปกรณ์ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิคส์ จำนวน 3,508 คน และกิจการเสื้อผ้าสำเร็จรูป 2,943 คน (มยุรี, 2541: 5) สภาพดังกล่าวประกอบกับมาตรการ "แรงงานคืนถิ่น" ของรัฐจึงทำให้เกิดปรากฏการณ์การถ่ายโอนแรงงานจากภาคการจ้างงานที่เป็นระบบ (formal sector) เข้าสู่ภาคการจ้างงานที่ไม่เป็นระบบ (informal sector) อย่างฉับพลัน อันเนื่องจากเงื่อนไขส่วนตัวหรือความกดดันจากครอบครัวให้ปราศจากทางเลือก ดูเหมือนว่า "การรับงานไปทำที่บ้าน"จึงเป็นทางเลือกเดียวของผู้ถูกเลิกจ้าง และผู้ว่างงานที่ไม่มีศักยภาพและทรัพยากรในการประกอบอาชีพอิสระ (ภาวนา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์: 1) ปัญหาการเลิกจ้างอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจตกต่ำดังกล่าวซึ่งมีเค้าความสั่นคลอนมาตั้งแต่รัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา ต่อมาเป็นรัฐบาลของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และจนถึงรัฐบาลปัจจุบันของนายชวน หลีกภัย ถูกขานรับในเชิงนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมอุตสาหกรรมขนาดเล็กให้กระจายโดยทั่วไปในพื้นที่ชนบท โดยมีแผนการส่งเสริมและคุ้มครองผู้รับงานไปทำที่บ้าน ในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544) โดยมีแนวทางการ ส่งเสริมและพัฒนาที่เน้นวิธีการทำงานที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน[3] "เพื่อให้ผู้รับงานไปทำที่บ้านได้รับการส่งเสริม พัฒนา และคุ้มครองให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น และสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ" (ภาวนา, อ้างแล้ว)

จากปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและแนวทางการส่งเสริมดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาตระหนักถึงศักยภาพตามความเป็นจริงของชาวบ้านที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งถูกกำหนดแนวทางเศรษฐกิจระดับมหภาคมาจากรัฐ และการปรับตัวของพวกเขาและเธอเหล่านั้นภายใต้

---

[3] ดูรายละเอียดใน กองวิเทศสัมพันธ์ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, อนุสัญญา ฉบับที่ 177 ว่าด้วยงานที่รับไปทำที่บ้าน, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ (เอกสารอัดสำเนา) (อ้างใน, ภาวนา พัฒนศรี : ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์)

กรอบใหญ่ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชน (ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ระหว่างเจ้าของทุนและปัจจัยการผลิต กับแรงงานในชุมชนที่มีระดับลดหลั่นกันไปตามลักษณะการจ้างงาน) และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน อย่างไรก็ตามภายในกลุ่มผู้ทำงานตามบ้านในชุมชนดังกล่าวก็มีการจัดลำดับและแบ่งประเภทของแรงงานในหลากหลายระดับ การทำความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนจะช่วยให้การพัฒนาเศรษฐกิจที่ใช้ชุมชนเป็นฐานสามารถดึงศักยภาพของชุมชนขึ้นมาพัฒนาได้ถูกทางยิ่งขึ้น

เครือข่ายแรงงานของกลุ่มผู้หญิงตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงของชุมชนที่ทำการศึกษาทั้งสองหมู่บ้าน (บ้านสันเวียงเหนือและบ้านสันเวียงใต้) เป็นเครือข่ายแรงงานที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับระบบเครือญาติ แม้ว่าจะมีเป็นกรณีพิเศษที่ผู้รับจ้าง และผู้รับเหมาอาจไม่ใช่ญาติกันโดยตรง แต่ก็มีหลักการบางอย่างที่พวกเธอเหล่านี้ใช้ในการพิจารณา และตัดสินใจเมื่อพวกเธอต้องเผชิญหน้ากับสถานการณ์บางอย่าง ซึ่งบ่งบอกให้ทราบว่า วิธีคิดของพวกเธอนั้นให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติอย่างน่าสนใจ

ในบทนี้ผู้ศึกษาใคร่นำเสนอ ลักษณะที่หลากหลายของกลุ่มแรงงานหญิงที่ตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปแบบรับเหมาช่วงของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการพิจารณาประเด็นที่ว่า เครือข่ายแรงงานดังกล่าวนี้มีพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นกับระบบเครือญาติอย่างไร นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ก็มีส่วนสำคัญในการจัดการแรงงานของกลุ่มผู้หญิงที่ตัดเย็บเสื้อผ้ารับเหมาช่วงด้วยเช่นกัน ซึ่งจะถูกนำมาใช้ในความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง หรือผู้จ้างงานที่เป็นเจ้าของอุปกรณ์การผลิตกับกลุ่มผู้รับเหมาช่วง อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างฐานะ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนสถานภาพจากชาวนารายย่อยและเลื่อนขั้นมาเป็นผู้ประกอบการเนื่องจากได้รับโอกาสเข้าถึงทรัพยากรเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชุมชนภาคเหนือ เช่น เงินทุน (ได้จากการขายที่ดิน หรือจากการสะสมทุนทางการเกษตร และหรือจากการสะสมทุนทางหัตถอุตสาหกรรม) และการศึกษา (เรียนการตัดเย็บเสื้อผ้าจากในเมืองเชียงใหม่) หรือนายทุนซึ่งเป็นพ่อค้าจากตัวเมือง กับชาวนารายย่อยและชาวนาไร้ที่ดินในหมู่บ้านที่ยังไม่สามารถเลื่อนสถานภาพให้สูงขึ้นไปได้ในช่วงเวลาปัจจุบัน

1 ความหลากหลายของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงในชุมชน

เนื่องจากหมู่บ้านที่ศึกษาตั้งอยู่ใกล้กับ แหล่งผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปหลากหลายชนิดและหลากหลายแหล่งผลิต ก่อให้เกิดแรงงานทำการผลิตและเครือข่ายแรงงานที่มีลักษณะแตกต่าง

กัน แหล่งผลิตที่ใกล้ที่สุด และมีความผูกพันกับการผลิตหัตถอุตสาหกรรมของท้องถิ่นมาเป็นเวลานานคือ บ้านบ่อสร้าง ต.ต้นเปา อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว และชาวบ้านแห่งนี้ได้เคยมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ผลิตสินค้าป้อนตลาดบ้านบ่อสร้าง อาทิ ร่มกระดาษสา โครงร่ม พัด ซึ่งเป็นสินค้าที่นิยมผลิตกันในช่วงทศวรรษ 2510 ส่วน เสื้อผ้าที่ชาวบ้านรับไปตัดเย็บจะเป็นเสื้อผ้าที่ไม่ต้องใช้ฝีมือประณีตมากนัก โดยชาวบ้านจะเรียกผ้าที่นำมาตัดเย็บจากบ้านบ่อสร้างนี้ว่า "ผ้าโหล" เสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากแหล่งดังกล่าวจะเป็นสินค้าขายให้แก่นักท่องเที่ยว ที่มาท่องเที่ยวยังบ้านบ่อสร้าง และบางส่วนก็จะส่งไปขายยังตลาดในตัวเมืองเชียงใหม่ อนึ่ง นอกจากการผลิตร่มกระดาษสา และเสื้อผ้าสำเร็จรูปแล้ว ยังมีงาน แกะสลักไม้ซึ่งรับจากร้านค้าเครื่องเรือนไปทำที่บ้าน รับงานเป็นรายชิ้น ซึ่งมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายเป็นช่างฝีมือทำการผลิต งานประเภทนี้มีการฝึกหัดสืบทอดความชำนาญจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง จากพี่ฝึกให้น้อง จากพ่อฝึกให้ลูก อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาจะเน้นที่การผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปเป็นหลัก

แหล่งผลิตและกระจายงานแห่งที่สอง คือที่ตัวอำเภอสันกำแพง ความโดดเด่นของแหล่งนี้คือ เป็นฐานการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในลักษณะโรงงานขนาดเล็ก[4] ซึ่งมีการกระจายงานแบบรับเหมาช่วงไปยังผู้รับเหมารายย่อยที่รับเหมางานและทำการผลิตอยู่ที่บ้านของตนเองโรงงานขนาดเล็กที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสันกำแพงนี้ เดิมจะผลิตเสื้อผ้าป้อนตลาดท้องถิ่น โดยส่งขายร้านเสื้อผ้าสำเร็จรูปในตัวเมืองเชียงใหม่ ต่อมาราว ๆ ปี 2510 จึงเริ่มเป็นฐานการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปป้อนตลาดในกรุงเทพเป็นหลัก ทั้งที่เป็นโรงงาน และป้อนตลาดโบ๊เบ๊ในกรุงเทพ[5]

แหล่งผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปของอำเภอสันกำแพง เริ่มมีมาก่อนพ.ศ. 2500 (เป็นการผลิตสินค้าป้อนตลาดในท้องถิ่น) ได้ผลิตช่างฝีมือจำนวนมาก ทั้งช่างเย็บ และช่างตัดผ้า ลูกจ้างที่เคยเป็นช่างในรุ่นแรก ๆ (ปัจจุบันคือผู้หญิงรุ่นอายุระหว่าง 40-50 ปี) เมื่อมีความชำนาญมากขึ้นก็จะ

---

[4] จำนวนโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อ พฤษภาคม 2536 มีทั้งสิ้น 34 โรง เงินลงทุนรวม 138.548 ล้านบาท คนงานที่ทำงานมีจำนวนทั้งสิ้น 3,033 คน และเฉพาะจำนวนโรงงานในเขตอำเภอสันกำแพงมี 14 โรง (ทำเนียบโรงงานอุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปในภาคเหนือ, ศูนย์เศรษฐกิจอุตสาหกรรมภาคเหนือ สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม, พฤษภาคม 2536)

[5] การขยายตัวของอุตสาหกรรมเสื้อผ้าสำเร็จรูปสำหรับการส่งออกเริ่มราว ๆ ปี 2513 และในปี 2526 เสื้อผ้าสำเร็จรูปทำรายได้ถึง 8,872.4 ล้านบาท ในปี 2530 ส่งออกเสื้อผ้าทั้งหมดได้ถึง 48,580 ล้านบาท มีมูลค่ามากกว่าการส่งออกข้าว (22,000 ล้านบาท) กว่าสองเท่า

แยกตัวไปเป็นผู้รับเหมารายย่อย[6] บางรายสามารถติดต่อโดยตรงกับบริษัทต่างชาติที่เข้ามาจ้างทำการผลิต โดยการออกร้านในงานประชาสัมพันธ์สินค้าที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเป็นผู้จัด บ้างก็มีลูกค้ามาสำรวจติดต่อโดยตรง ผู้รับเหมาช่วงในตัวอำเภอสันกำแพงขยายตัวอย่างมากจนถึงปี 2530

การผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในตัวอำเภอสันกำแพง โดยผู้รับเหมารายย่อยนี้ ต้องอาศัยแรงงานตัดเย็บจากนอกเขตตำบลมาเป็นกำลังทำการผลิตด้วย ซึ่งผู้หญิงสองคนแรกที่บุกเบิกการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปของชุมชนบ้านสันเวียง ก็ได้เริ่มงานตัดเย็บเสื้อผ้าจากกลุ่มที่รับงานมาจากแหล่งผลิตแห่งนี้ เมื่อมีประสบการณ์มากขึ้นและมีความพร้อมที่จะเป็นผู้รับเหมางานด้วยตนเอง จึงตั้งกลุ่มทำการผลิตอยู่ที่บ้านของตนเอง และรับลูกน้องซึ่งเป็นเด็กสาวในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงมาฝึกเป็นช่างเย็บผ้า อย่างไรก็ตาม ความเคลื่อนไหวของแรงงานกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ามีอยู่เสมอ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งผู้ศึกษาจะกล่าวถึงอย่างละเอียดในหัวข้อต่อไป

แหล่งกระจายงานแห่งที่สาม คือร้านค้าในตลาดไนท์บาซาร์ เป็นแหล่งที่เข้ามาจ้างงานชาวบ้านในชุมชนบ้านสันเวียงในระยะหลัง เริ่มตั้งแต่ประมาณปีพ.ศ. 2533-2534 ลักษณะงานจะประณีตกว่าผ้าที่รับจ้างผลิตจากสองแห่งแรก ซึ่งเป็นแบบเสื้อผ้าสำหรับลูกค้าในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ และเนื้อผ้าจะเป็นผ้าฝ้าย ผ้าลินิน ผ้าป่าน ผ้าอ็อกฟอร์ด ที่มีเนื้อแข็งและตัดเย็บง่าย อีกทั้งแรงงานคุ้นเคยกับแบบและเนื้อผ้าเป็นอย่างดี เพราะตัดเย็บผ้าที่ใส่ทั่วไปในชีวิตประจำวัน จะมีแบบผ้าไม่กี่แบบที่ผลิตวนกันไปเรื่อย ๆ ส่วนผ้าที่รับมาจากร้านค้าไนท์บาซาร์นั้น จะเป็นทั้งผ้าไหมเทียม ผ้าไหมแท้ ผ้าใยกัญชา แบบผ้าและเนื้อผ้าจะเน้นฝีมือที่ประณีต ถูกรสนิยมลูกค้าชาวต่างชาติเป็นหลัก

เมื่อเปรียบเทียบราคาค่าตัดเย็บเสื้อผ้าจากแหล่งที่สาม กับผ้าโหล พบว่าราคาค่า ตัดเย็บจากแหล่งที่สามเหมารวมตัวละ 28-30 บาท ส่วนผ้าโหล ค่าจ้างตัดราคาตัวละ 0.50-1.50 บาท และค่าจ้างเย็บมีราคาตั้งแต่ 3-20 บาท ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของแบบผ้าที่รับมาเย็บ

ลักษณะเฉพาะของแรงงานจะเคลื่อนไหวไปตามลักษณะความต้องการของตลาดสินค้า และการพัฒนาฝีมือแรงงาน(หญิง) ในการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปนี้ก็เกิดขึ้นจากการสั่งสมความชำนาญเฉพาะด้านเป็นหลัก กล่าวคือ แรงงานโดยทั่วไปที่เริ่มต้นจากการเป็นช่างเย็บ ก็จะ

---

[6] ผู้รับเหมารายย่อย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีประสบการณ์ในการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาก่อน และเมื่อเรียนรู้งานได้อย่างมีฝีมือแล้ว ประกอบกับมีเงินทุนจำนวนหนึ่ง อาศัยความไว้เนื้อเชื่อใจของผู้จ้างให้งานมาทำเป็นจำนวนมาก ผู้รับเหมารายย่อยจะต้องจัดการแรงงานที่มีอยู่ด้วยตัวเอง สามารถตรวจสอบคุณภาพงานได้ และอาจแจกจ่ายงานให้แก่ลูกน้องโดยคิดค่าจ้างเป็นรายชิ้น รายตัว หรือรายวัน ตามความเหมาะสม

พัฒนาฝีมือของตนได้มากน้อยตามความชำนาญ และความจัดเจนในการเย็บนาน หรือมีประสบการณ์เย็บผ้าหลากหลายแบบ แต่ยังคงเป็นผู้ชำนาญในขอบเขตของ "ช่างเย็บ" เท่านั้น และมีคนส่วนน้อยที่มีฝีมือทั้งในด้านการตัด และเย็บ ซึ่งคนกลุ่มนี้มักจะเป็นผู้รับเหมารายย่อยในเวลาต่อมา หรือไม่เช่นนั้นก็จะผันตัวเองมาเป็นช่างตัด และอาจเป็น"**ต้นสาย**"[7] ในคราวเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป ภายใต้ความหลากหลายของแหล่งป้อนสินค้า และความหลากหลายของประเภทสินค้าที่ต้องทำการผลิต ส่งผลให้แรงงานในระบบรับเหมาช่วงที่อยู่อาณาบริเวณดังกล่าว สร้างระบบความสัมพันธ์ภายในขึ้นมาในแนวดิ่ง โดยมีผู้รับเหมางานหรือในบริบทของการศึกษานี้คือผู้รับเหมารายย่อย อยู่บนส่วนยอดของปิรามิด และมีลูกน้องในกลุ่มของผู้รับเหมาเองซึ่งเป็นช่างที่มีฝีมือในการเย็บผ้า อยู่ในส่วนฐานของปิรามิด นอกจากนี้ผู้รับเหมารายย่อยนี้เองอาจแจกจ่ายงานที่เหลือซึ่งเกินกำลังผลิตของลูกน้องในกลุ่มไปยังผู้รับงานที่เย็บผ้าอยู่กับบ้านของตัวเอง และไม่ได้อยู่ภายใต้สังกัดกลุ่มของผู้รับเหมารายใด ซึ่งอาจเรียกผู้รับเหมารายย่อยคนเดียวกันนี้ว่าเป็นต้นสายที่ส่งงานให้ช่างเย็บผ้าอิสระทำได้อีกด้วย บางกรณีช่างเย็บผ้าอิสระเหล่านี้จะออกไปหางานมาทำเองที่บ้าน และนำงานมาแจกจ่ายให้แก่ "ลูกสาย" คนอื่น ๆ ที่เย็บผ้าอยู่ที่บ้านของตนเอง โดยมีการหักค่านายหน้าจากลูกสายตามสมควร ผู้หญิงที่เย็บผ้าอยู่กับบ้านที่เป็นลูกสายส่วนใหญ่จะมีความสามารถในการเย็บผ้าโหล และไม่สามารถตัดผ้าได้ จุดเด่นของการเป็นช่างเย็บอิสระประการหนึ่งก็คือ พวกเธอสามารถเลือกงานที่ตนพึงพอใจได้ และพวกเธอจะเคยมีประสบการณ์ในการทำงานเย็บผ้าจากกลุ่มรับเหมาช่วงมาก่อน ซึ่งทำให้เธอได้รู้จักเครือข่ายสายงานที่เป็นต้นสายของเธอ อย่างไรก็ตามโอกาสที่พวกเธอจะรู้จักกับเจ้าของงานตัวจริงมีน้อยมาก พวกเธอจะรู้จักเพียงแค่ต้นสายที่นำงานมาป้อนให้ทำเท่านั้น และไม่ทราบราคาค่าจ้างเย็บทอดแรกว่าเป็นจำนวนเท่าใดอย่างแท้จริง

1.1 พัฒนาการของการรวมกลุ่มแรงงาน และความเคลื่อนไหวของแรงงานในระดับปัจเจก

---

[7] ต้นสายคือผู้รับเหมางานรายย่อยประเภทหนึ่ง แต่มีความแตกต่างตรงที่ต้นสายไม่มีแรงงานในสังกัดที่แน่นอนเหมือนกับผู้รับเหมารายย่อย และต้นสายเองก็อาจจะไม่จำเป็นต้องมีความชำนาญในการตัดเย็บผ้าและสร้างแบบ งานที่ต้นสายรับมาส่วนใหญ่เป็นงานเย็บผ้า ซึ่งผู้จ้างจะตัดผ้าไว้เรียบร้อยแล้ว และส่วนใหญ่จะเป็นงานเย็บผ้าโหล หรือปลอกหมอน ที่ไม่ต้องใช้ฝีมือละเอียดชำนาญถึงขั้นช่างเย็บผ้าบูติค

ภาพ 1. โครงสร้างความสัมพันธ์ของแรงงานในระบบรับเหมาช่วง

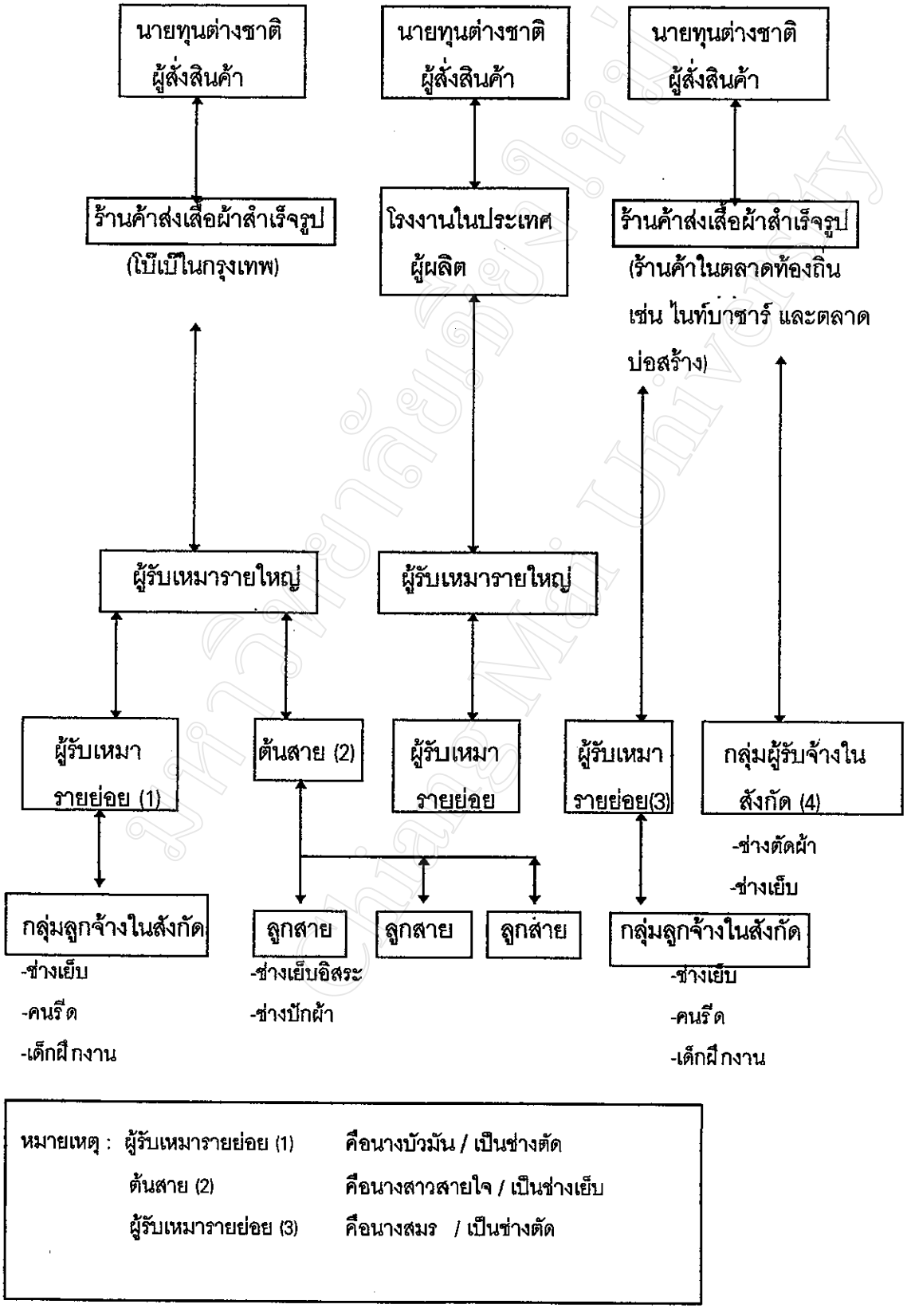

หมายเหตุ : ผู้รับเหมารายย่อย (1) คือนางบัวมัน / เป็นช่างตัด
ต้นสาย (2) คือนางสาวสายใจ / เป็นช่างเย็บ
ผู้รับเหมารายย่อย (3) คือนางสมร / เป็นช่างตัด

การรวมกลุ่มแรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปแบบรับเหมาช่วงของชุมชนบ้านสันเวียง สะท้อนให้เห็นถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ของแรงงาน(หญิง)ตามถิ่นฐานเดิม ที่ยังมีความผูกพันอยู่กับระบบเครือญาติ และความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ซึ่งยังต้องพึ่งพากันและกันทำการผลิตและใช้ชีวิตในด้านอื่น ๆ ร่วมกันภายในขอบเขตของความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน ผู้ศึกษาจะนำเสนอกรณีตัวอย่างของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงสองกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะของแรงงานและแบบแผนการจัดการความสัมพันธ์ของแรงงานที่แตกต่างกัน ในอีกทางหนึ่งก็มีจุดร่วมบางประการ ที่กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าสองกลุ่มนี้มีร่วมกัน

ก. ภูมิหลังของกลุ่มรับเหมาช่วงในชุมชน

นางสาวสมพร และนางสาวบัวมัน ลูกพี่ลูกน้องทั้งสองเป็นคนรุ่นแรกของหมู่บ้าน ที่รับงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากตัวอำเภอสันกำแพงมาผลิตในบ้านของตัวเอง แม้จะมีจุดเริ่มต้นในการทำงานในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน แต่ก็มีจุดเปลี่ยนแปรของการทำงานในช่วงปลายที่แตกต่างกัน

นางสาวสมพร หลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว ก็เข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างทำร่มกระดาษสาช่วยพ่อแม่ และทำนาไปด้วย เมื่ออายุราว 12-13 ปี เธอได้ไปฝึกเย็บหมอนที่บ้านบ่อสร้าง เป็นประสบการณ์แรกของเธอที่ได้ฝึกหัดเย็บผ้า ต่อมาเมื่ออายุได้ 16 ปี แม่ของเธอจึงซื้อจักรเย็บผ้าแบบถีบในราคา 1,800 บาท ซึ่งเป็น "เครื่องมือหากิน" ชิ้นเดียวที่แม่ได้มอบให้กับเธอ พร้อมกันนั้นเธอได้เรียนตัดเย็บเสื้อผ้าในตัวเมืองเชียงใหม่ด้วยบริการหลังการขาย ซึ่งสอนลูกค้าที่ซื้อจักรกับทางร้านโดยไม่คิดค่าเรียน เรียนตัดเย็บเสื้อผ้ายังไม่ชำนาญมากนักก็มีคนรู้จักมาจ้างไปเย็บผ้าแถว ๆ หมู่บ้านสันหลวงเหนือ ห่างจากหมู่บ้านสันเวียงประมาณ 2 ก.ม. เมื่อเธอแต่งงานก็เลิกทำงานนอกบ้านและหันกลับมาหางานทำที่บ้านโดยการรับงานผ้าโหลจากคุณนายนายตำรวจจากตัวอำเภอสันกำแพงมาตัดเย็บ แม้เธอจะไม่รู้จักกับผู้รับเหมารายนี้มาก่อน แต่เธอก็ใช้ความพยายามเสาะหางานและต้องตัดเย็บผ้าให้ผู้รับเหมารายนี้ดูฝีมือให้แน่ใจเสียก่อน จึงจะได้รับความไว้วางใจให้นำผ้าไปตัดเย็บที่บ้านของเธอได้ เริ่มแรกเธอนำผ้ามาเย็บที่บ้านเพียงคนเดียว ต่อมาก็รับงานมากขึ้นเรื่อย ๆ และรับลูกน้องมาฝึกเย็บผ้าที่บ้าน โดยลูกน้องแต่ละคนของเธอจะมีจักรเย็บผ้าแบบถีบเป็นของตนเอง เริ่มมีลูกน้องจาก 2 คนจนถึง 10 คน ตลอดระยะเวลา 10 ปีที่รับงานของคุณนายตำรวจผู้รับเหมา นางบังอรได้ฝึกลูกน้องให้เย็บผ้าเป็นร่วม 50 - 60 คนแล้ว ซึ่งลูกน้องเหล่านี้ก็เป็นหญิงสาวในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงทั้งสิ้น หญิงสาวบางคนที่ฝึกเย็บเสื้อผ้าได้คล่องแคล่วแล้วก็จะไปรับจ้างเย็บผ้าในตัวอำเภอสันกำแพง หรือทำงานในโรงงาน ซึ่งจะได้รายได้มากกว่าทำงานอยู่ในหมู่บ้าน บางคนที่ไม่ชอบออกไปทำงานนอกหมู่บ้านก็จะเย็บผ้าอยู่กับเธอต่อไป บางคนเมื่อแต่งงานแล้วก็จะกลับมาทำงานกับเธอที่หมู่บ้านอีกครั้ง ด้วยเหตุผลว่า

ต้องการให้เวลากับลูกและดูแลบ้านเรือน นางสมพรมีน้องสาวชื่อนางสาวสมร ซึ่งเข้ามาฝึกเย็บผ้ากับพี่สาวหลังจากเรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 และเมื่อนางสมพรขยายกิจการ รับงานเพิ่มมากขึ้น มีลูกน้องเพิ่มมากขึ้น นางจึงซื้อจักรเย็บผ้าแบบใช้มอเตอร์เพิ่มอีก 1 ตัว เป็นโอกาสที่นางสาวสมรขณะนั้นอายุได้ 14-15 ปี จะได้เข้าไปเรียนการตัดเย็บเสื้อผ้าฟรี ในตัวเมืองเชียงใหม่ ด้วยบริการหลังการขายของทางร้านที่ให้แก่ลูกค้า

ในช่วงที่มีงานชุกมาก ๆ นางสมพรต้องทำงานหามรุ่งหามค่ำโดยไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อน "พักแต๊คือพักเกิดลูก" ช่วงเวลาที่เธอได้พักอย่างแท้จริงคือช่วงที่เธอคลอดลูกเท่านั้นเอง เธอเล่าว่าช่วงที่ลูกยังไม่เกิดจนถึงช่วงที่ลูกยังเล็ก ๆ ประมาณปี 2510-2514 เป็นช่วงที่เธอหาเงินได้มากและคล่องตัวที่สุด เธอกล่าวต่อไปว่า การทำงานอยู่กับบ้านเอื้อให้เธอได้ทำหน้าที่ดูแลลูก และดูแลบ้านไปด้วยในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตาม นางสมพรเลิกเป็นผู้รับเหมาช่วงตั้งแต่ปี 2519 โดยยกกิจการเดิมของตนเองไปให้น้องสาว คือนางสาวสมรรับช่วงต่อ โดยนางสมพรจะรับผ้ามาตัดที่บ้านเท่านั้น

ช่วงเริ่มแรกของการเป็นผู้รับเหมางาน นางสาวสมรต้องอาศัยพี่สาวเป็นพี่เลี้ยงในการตัดผ้า เนื่องจากการตัดผ้าแบบอุตสาหกรรมต้องตัดครั้งละหลายสิบตัว และต้องคำนวณการใช้ผ้าให้น้อยที่สุด เสียผ้าน้อยที่สุด แต่ได้เสื้อมากตัวที่สุด แม้นางสาวสมรจะมีพื้นฐานได้เรียนการตัดเย็บเสื้อผ้ามาบ้างแล้ว แต่ก็ต้องการผู้มีประสบการณ์คอยถ่ายทอด แนะนำในช่วงแรก ๆ ด้วย ปัจจุบันนางสมพรรับงานเย็บจากน้องสาวมาเย็บที่บ้านของตัวเอง ในขณะเดียวกันก็มีสถานภาพเพิ่มขึ้นมาอีกคือเป็น "ยาย" ซึ่งต้องรับภาระดูแลหลานสาววัย 2 ขวบ หลังจากที่หลานสาวกลับมาจากโรงเรียนอนุบาลตอนบ่ายสามโมงทุกวัน ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พ่อแม่ของหลานสาวยังไม่เลิกงาน ด้วยเหตุนี้ "ยายพร" แม้จะมีความสามารถในการตัดผ้า แต่ก็ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะออกไปรับจ้างตัดผ้านอกหมู่บ้านได้

นางสาวบัวมัน ลูกผู้น้องของนางสมพร แต่อายุมากกว่านางสมพรหนึ่งปี หลังจากเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ก็ทำงานบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ช่วยทางบ้านไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งอายุประมาณ 20 กว่าปี นางสาวบัวมันก็เหมือนกับหญิงสาวในหมู่บ้านละแวกนั้น ที่เข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป แต่การเริ่มต้นของเธอมีความระมัดระวัง และมองการณ์ไกลกว่าหญิงสาวทั่วไปก้าวหนึ่ง กล่าวคือ เธอเริ่มต้นด้วยการไปเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าที่ตัวอำเภอสันกำแพง จากช่างที่เป็นผู้รับเหมาช่วงรายย่อย ในราคาค่าเล่าเรียน 500 บาท หลังจากที่เรียนจนสามารถตัดเย็บ และสร้างแบบเสื้อผ้าได้แล้ว เธอจึงรับงานเย็บผ้ามาทำที่บ้าน ในขณะเดียวกันเธอได้ผันตัวเองมาเป็นผู้รับเหมารายย่อย นำงานมาแจกจ่ายให้ลูกน้องที่คอยอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีจักรถีบแบบธรรมดาอยู่ที่บ้านของตัวเอง โดยให้นางสาวบัวมันสอนการ "เย็บแขน เดินตีน

(เย็บชายผ้า)" งานที่นางสาวบัวมันนำมาแจกจ่ายให้กับลูกน้องในหมู่บ้านนั้น เป็นงานเย็บผ้าโหลที่ไม่ต้องใช้ความละเอียดประณีต ต่อมาช่างตัดผ้าที่นางสาวบัวมันรับงานมาเย็บต้องการคนช่วยตัดและคิดจะเลิกตัดผ้าแล้ว นางสาวบัวมันซึ่งเรียนตัดผ้ามาบ้างนั้นจึงเข้าไปรับงานตัดผ้าแทน เธอต้องเดินทางไปทำงานนอกหมู่บ้านทุกวัน แม้ว่างานที่เธอทำจะไม่ได้เป็นงานรับจ้างรายวัน แต่คิดค่าจ้างเป็นรายชิ้น ซึ่งวันหนึ่ง ๆ เธอสามารถตัดผ้าได้วันละ 300 - 400 ตัว ได้ค่าจ้างตัดตัวละ .50 บาท เธอจึงสามารถไปทำงานได้ภายใต้การทำงานในเวลาที่ยืดหยุ่น หลังเลิกงานเธอจะนำผ้าที่ตัดแล้วมาให้ลูกน้องที่อยู่ในหมู่บ้านเย็บ และบางวันเธอก็จะนำผ้ามาตัดที่บ้าน ในช่วงกลางคืนอีกด้วย กลุ่มเย็บผ้าของนางสาวบัวมันดำเนินมาประมาณ 5 - 6 ปี เธอแต่งงานกับพ่อหม้ายจากอำเภอใกล้เคียงเมื่ออายุ 32 ปี สามีของเธอนอกเหนือจากการขับรถรับจ้าง รับส่งนักเรียนในหมู่บ้าน และหมู่บ้านใกล้เคียงที่ไปเรียนในตัวเมืองแล้ว ยังเป็นผู้ช่วยให้เธอยามที่เธอนำผ้ามาตัดที่บ้านด้วย จนกระทั่งเธอคลอดลูกชายฝาแฝด เมื่อปี 2528 ขณะนั้นเธออายุได้ 36 ปี เนื่องจากต้องเลี้ยงลูกแฝด เธอจึงไม่มีเวลาให้กับการทำงานอย่างเต็มที่ งานเย็บผ้าที่ต้องนำมาแจกจ่ายให้ลูกน้องจึงมีน้อยลง ลูกน้องจึงค่อย ๆ แยกย้ายไปหาต้นสายคนใหม่ ที่สามารถหางานมาให้ได้มากและสม่ำเสมอกว่า

กลุ่มของนางบัวมันจึงยุติลงด้วยเงื่อนไขของผู้รับเหมางานที่ไม่สามารถทุ่มเทแรงกายและเวลาให้กับงานได้ อย่างไรก็ตามเธอยังคงเป็นช่างตัดผ้าที่ตัวอำเภอสันกำแพงตลอดมาจนปัจจุบันและเป็นผู้หญิงคนเดียวในหมู่บ้าน ที่ทำงานในสายงานเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปแบบรับเหมาช่วง ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านทุกวัน เธอกล่าวกับผู้ศึกษาว่า "อยู่บ้านบ่ม่วน เฮาเคยไป เดี๋ยวนี้แม่ญิงผู้จายตึงออกกัน" ตัวนางบัวมันเองถึงแม้จะทำงานรับจ้างเป็นรายชิ้น ไม่จำเป็นต้องทำงานตามเวลาที่แน่นอน เธอก็ยังต้องออกไปทำงานทุกวัน เพราะเคยชินเสียแล้วกับการไปทำงานนอกบ้าน กระนั้นกิจวัตรประจำวันของเธอ ก็ต้องทำหน้าที่ของแม่บ้านให้เรียบร้อยก่อนออกไปทำงาน กล่าวคือเธอต้องทำอาหารเช้า ให้ลูกชายและสามีรับประทานก่อนออกไปเรียนหนังสือและออกรถรับส่งนักเรียนในตอนเช้า จากนั้นจะซักผ้า (ด้วยเครื่องซักผ้า) และทำความสะอาดบ้านให้เรียบร้อย ก่อนขับรถจักรยานยนตร์ไปทำงานเวลา 9 - 10 โมงเช้า ตกเย็นประมาณ 5 โมงเย็นเธอจะกลับมาทำอาหารเย็น และพักผ่อน ตอนกลางคืนเธอก็จะตัดผ้าที่ขนกลับมาด้วย โดยมีสามีเป็นลูกมือ เธอกำหนดให้วันอาทิตย์เป็นวันหยุดของการทำงานนอกหมู่บ้าน แต่จะตัดผ้าอยู่ที่บ้านในวันอาทิตย์ หากมีงานบุญในหมู่บ้าน อาทิงานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ เธอก็จะหยุดงานไปช่วย ซึ่งเธอจะให้เวลากับการช่วยงานบุญดังกล่าวตามความสนิทสนมกับเจ้าของงาน "ถ้าเฮาไม่ไปช่วยงานเขา เขาก็จะบ่มา เฮาก็จะสำนึก"

นางสมพรและนางบัวมัน หญิงในวัยเดียวกัน แต่มีจังหวะก้าวของการดำเนินชีวิตเร็วช้าแตกต่างกัน แม้ว่ากลุ่มของเธอทั้งสองจะสลายตัวไปตามเงื่อนไขที่แตกต่างกัน คนหนึ่งต้องเลี้ยงลูกแฝดทำให้ไม่มีเวลาให้ลูกน้อง ส่วนอีกคนหนึ่งประสบปัญหาขาดงาน งานที่รับมาไม่เพียงพอต่อจำนวนแรงงานที่สามารถผลิตได้ แต่จุดร่วมของการเกิดกลุ่มรับเหมาช่วงรายย่อย ประการหนึ่งก็คือ การมีฐานความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับลูกน้อง หรือเพื่อนบ้านใกล้ชิด แม้ว่านางสมพรจะเลิกเป็นผู้รับเหมาช่วงแล้ว และนางบัวมันก็เลิกรับลูกน้องแล้ว แต่กลุ่มของเธอทั้งสองก็มีการสืบต่อโดยญาติสนิท เช่นนางสาวสมร น้องสาวของนางสมพร ที่ผันตัวเองมาเป็นผู้รับเหมาช่วง นางสาวสายใจ และนางอาภา อดีตลูกน้องของนางบัวมัน ที่ฝึกหัดประสบการณ์การเย็บผ้ามาจากการทำงานร่วมกับนางบัวมัน ซึ่งหันกลับมาเป็นผู้รับเหมางานด้วยตัวเอง ทั้งที่มีลูกน้อง (นางอาภา) และไม่มีลูกน้องแต่เป็นต้นสายให้กับช่างเย็บรายอื่น ๆ ในหมู่บ้าน (นางสาวสายใจ)

ข. ลักษณะโครงสร้างของกลุ่ม

เพื่อแสดงให้เห็นภาพเครือข่ายเครือญาติในกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงของชุมชนแห่งนี้ อย่างชัดเจนขึ้น ผู้ศึกษาใคร่ยกกรณีศึกษากลุ่มรับเหมาช่วงสองกลุ่ม ที่มีลักษณะโดดเด่นแตกต่างกัน ซึ่งเกิดขึ้นหลังยุคบุกเบิก และเป็นกลุ่มที่สืบทอดมาจากกลุ่มของนางสมพรและกลุ่มของนางบัวมัน และเป็นสองกลุ่มที่ยังดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบันขณะที่ทำการศึกษา

กลุ่มที่ 1 กลุ่มของนางสมร ดังที่กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นแล้วว่า นางสมรนั้น รับช่วงกิจการมาจากพี่สาว และลูกน้องของนางสมพรบางส่วนยังคงติดตามมาทำงานกับกลุ่มของนางสมร เริ่มแรกของการรับเหมาช่วง นางสมรยังรับงานจากผู้รับเหมาในตัวอำเภอสันกำแพง และมีลูกน้องทำงานกับตนเองโดยรับค่าจ้างเป็นรายชิ้น งานที่รับมาทำเป็นผ้าโหล ซึ่งไม่ต้องการความประณีตในการตัดเย็บมากนัก ลูกน้องของนางสมรส่วนใหญ่เป็นเด็กสาวในหมู่บ้าน ที่มีจักรเย็บผ้าแบบถีบและแบบที่ใช้มอเตอร์เป็นของตนเอง บางรายที่ไม่มีจักรเย็บผ้าเป็นของตนเองก็จะมานั่งทำงานที่บ้านของนางสมร โดยใช้จักรของนางสมร เริ่มแรกนางสมรเป็นผู้รับเหมาที่ทำหน้าที่เป็นทั้งช่างตัดและช่างเย็บ มีจักรประจำกลุ่มอยู่ 2 ตัว ซึ่งเป็นของเธอเอง งานของเธอในช่วงแรก ๆ ยังไม่ค่อยราบรื่นนัก เพราะต้องฝึกหัดลูกน้องที่ยังไม่เคยเย็บผ้ามาก่อนไปด้วย อีกทั้งผ้าที่รับมาเย็บมีปริมาณมากบ้างน้อยบ้าง ทำให้ลูกน้องรู้สึกว่าตนเองมีรายได้ไม่สม่ำเสมอ รายที่สามารถหาช่องทางอื่นได้ก็แยกตัวไปเป็นลูกจ้างเย็บผ้านอกหมู่บ้าน บางรายก็ชวนขวายหาต้นสายคนใหม่ หางานมาทำด้วยตนเอง ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2532 จึงมีนายหน้าจากตัวเมืองเชียงใหม่ นำงานที่รับจากร้านค้าเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากไนท์บาซาร์นำผ้าไหมเทียม และผ้าฝ้ายมาจ้างเธอตัดเย็บ โดยให้ราคาเหมาเป็นรายตัวตัวละ 28 บาท โดยให้เธอออกค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เอง เช่นค่าด้าย ค่ากระดุม ค่าผ้า

เนื้อแข็งสำหรับเป็นแผ่นรองปก ด้วยเหตุนี้ทำให้มีช่องทางหางานป้อนกลุ่มเพิ่มขึ้น แต่ทักษะที่เคยผลิตต้องมีการปรับเปลี่ยน เนื่องจากแบบผ้า เนื้อผ้า ความประณีตในการเย็บ และการคำนวณเนื้อผ้าให้ได้จำนวนเสื้อมากตัวที่สุด และต้องตัดให้เสียเนื้อผ้าน้อยที่สุด รวมทั้งเงินทุนหมุนเวียนที่ผู้รับเหมาช่วงต้องนำมาลงทุนเพิ่มขึ้น นางสมรจึงตัดสินใจรับงานจากนายหน้า และกู้เงินจากธนาคารมาทำทุนเป็นเงิน 50,000 บาท เพื่อซื้อจักรอุตสาหกรรม และเป็นทุนหมุนเวียน ในช่วงเริ่มแรกมีลูกน้องทำงาน 2 คนและเพิ่มเป็น 6 คนในเวลาปัจจุบัน ระยะแรกค่าจ้างที่ผู้เย็บจะได้รับคิดเป็นรายตัวเหมือนกับที่เย็บผ้าโหล แต่นางสมรซึ่งต้องเรียนรู้การทำงานในระดับผู้รับเหมารายย่อยที่ลงทุนสูงขึ้น และผลิตเสื้อผ้าราคาแพงกว่าเดิมนั้น พบว่าคุณภาพเสื้อผ้าที่เธอผลิตได้ยังไม่ดีพอ อีกทั้งการผลิตทีละตัว ๆ นั้นช้าเกินไป รวมถึงการตัดผ้าในช่วงเริ่มแรกเธอก็ทำผ้าเสียไปบ้าง และใช้เวลาคำนวณผ้าก่อนตัดนานพอสมควร เธอจึงปรับเปลี่ยนระบบการผลิตเสียใหม่ จากเดิมที่เคยให้ค่าจ้างเป็นรายตัว และไม่มีกำหนดเวลาทำงานที่แน่นอน ก็เปลี่ยนมาเป็นให้ค่าจ้างเป็นรายวันโดยมีกำหนดเวลาทำงานตั้งแต่ 8.00 - 17.00 น. มีเวลาหยุดพักเที่ยง 1 ชั่วโมง และเปลี่ยนจากผลิตทีละตัวต่อคน มาเป็นแยกส่วนผลิต เป็นชิ้น ๆ และนำมาประกอบเข้าเป็นตัวเสื้อภายหลัง คล้าย ๆ กับระบบสายพานโรงงาน โดยผู้รับเหมาจะกำหนดหน้าที่ให้ลูกน้องแต่ละคนทำหน้าที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการพิจารณาของผู้รับเหมาเองว่าลูกน้องคนใดมีฝีมือในการทำอะไรได้ดีที่สุด ซึ่งผลของการแบ่งงานกันทำตามความสามารถของลูกน้องแต่ละคนนี้เอง และร่วมกับการทำงานเป็นเวลาที่แน่นอน ทำให้คุณภาพของสินค้าที่ผลิตได้ดีขึ้นเป็นที่พอใจของผู้จ้างและสามารถผลิตได้ทันเวลาที่ต้องการ อย่างไรก็ตามลูกน้องที่ทำงานในกลุ่มนางสมร ที่ต้องการเวลาทำงานที่ยืดหยุ่น จำเป็นต้องออกไปรับจ้างในกลุ่มอื่น ดังนั้นผู้ที่สามารถเข้าร่วมทำงานกับกลุ่มของนางสมรได้จึงมีลักษณะเฉพาะร่วมกันอย่างหนึ่งคือ สามารถทำงานในเวลาที่แน่นอนได้ ซึ่งแม่บ้านที่ต้องการเวลาดูแลลูกสามี และสมาชิกครอบครัว เป็นหลัก และอาศัยเวลาว่างมาทำงานรับจ้างนั้นจะไม่เข้าเกณฑ์การเป็นผู้รับจ้างของกลุ่มนี้เลย

ตารางที่ 7 แสดงลักษณะแรงงานของกลุ่มที่ 1 แบ่งตามอายุและสถานภาพสมรส

อายุ	สถานภาพสมรส			รวม
	โสด	แต่ง	หย่า	(คน)
21 - 30	0	3	0	3
31 - 40	2	1	1	4
41 - 50	1	1	0	2
51 - 60	0	0	0	0
71 - 80	0	1	0	1
รวม (คน)	3	6	1	10

ที่มา : จากการสัมภาษณ์แรงงานหญิงในกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ากลุ่มที่ 1 จำนวน 10 คน ในเดือนมีนาคม 2541

แรงงานของกลุ่มที่ 1 มีอายุระหว่าง 21-76 ปี ผู้ที่มีสถานภาพโสดมีอายุระหว่าง 31- 42 ปี ซึ่งทั้งสามรายนี้เป็น "ลูกสาว" คนเดียวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ เนื่องจากพี่น้องได้แต่งงานแยกครอบครัวออกไปหมดแล้ว ภาระในการหาเลี้ยงตนเองและมีหน้าที่ดูแลพ่อแม่จะตกอยู่กับแรงงานกลุ่มนี้ กระนั้นการไม่มีบุตรและสามีที่ต้องดูแล สามารถทำให้พวกเธอทำงานในช่วงเวลา 8.00 - 17.00 น. ได้

ส่วนแรงงานที่แต่งงานแล้วจำนวน 6 รายจะอยู่ในสามช่วงอายุ คือระหว่าง 21 - 30 ปี จำนวน 3 ราย ซึ่งทั้ง 3 รายนี้เพิ่งแต่งงานได้ไม่เกิน 1 ปี และยังไม่มีบุตร คนหนึ่งเป็นญาติกับผู้รับเหมางาน และอีกสองคนเป็นและเคยเป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของผู้รับเหมางาน และแรงงานที่อายุ 42 ปี จำนวน 1 ราย (เป็นผู้รับเหมาช่วง) มีบุตรสาววัย 21 ปี 1 คน กำลังเรียนระดับมหาวิทยาลัยในกรุงเทพ พวกเธอจึงยังไม่มีภาระและผ่านภาระในการดูแลบุตรอย่างเข้มข้นใกล้ชิดไปแล้ว รายที่ 5 เป็นแรงงานในช่วงอายุ 31 - 40 ปี และมีความสัมพันธ์กับผู้รับเหมาช่วงในฐานะเพื่อนบ้าน แรงงานรายที่ 6 ซึ่งแต่งงานแล้วอีกผู้หนึ่ง และมีวัยอาวุโสมากที่สุด คือ 76 ปี เป็นแม่ของผู้รับเหมาเอง แม้ว่าจะอยู่ในวัยชราแต่ก็ยังสามารถทำงานเบา ๆ ได้ เช่นเย็บกระดุม ตัดด้าย เธอช่วยงานของลูกสาว ในขณะเดียวกันก็เป็นภาระหน้าที่ของลูกสาวที่จะต้องดูแลยามเจ็บป่วย และเตรียมอาหารให้รับประทานเป็นประจำทุกวัน

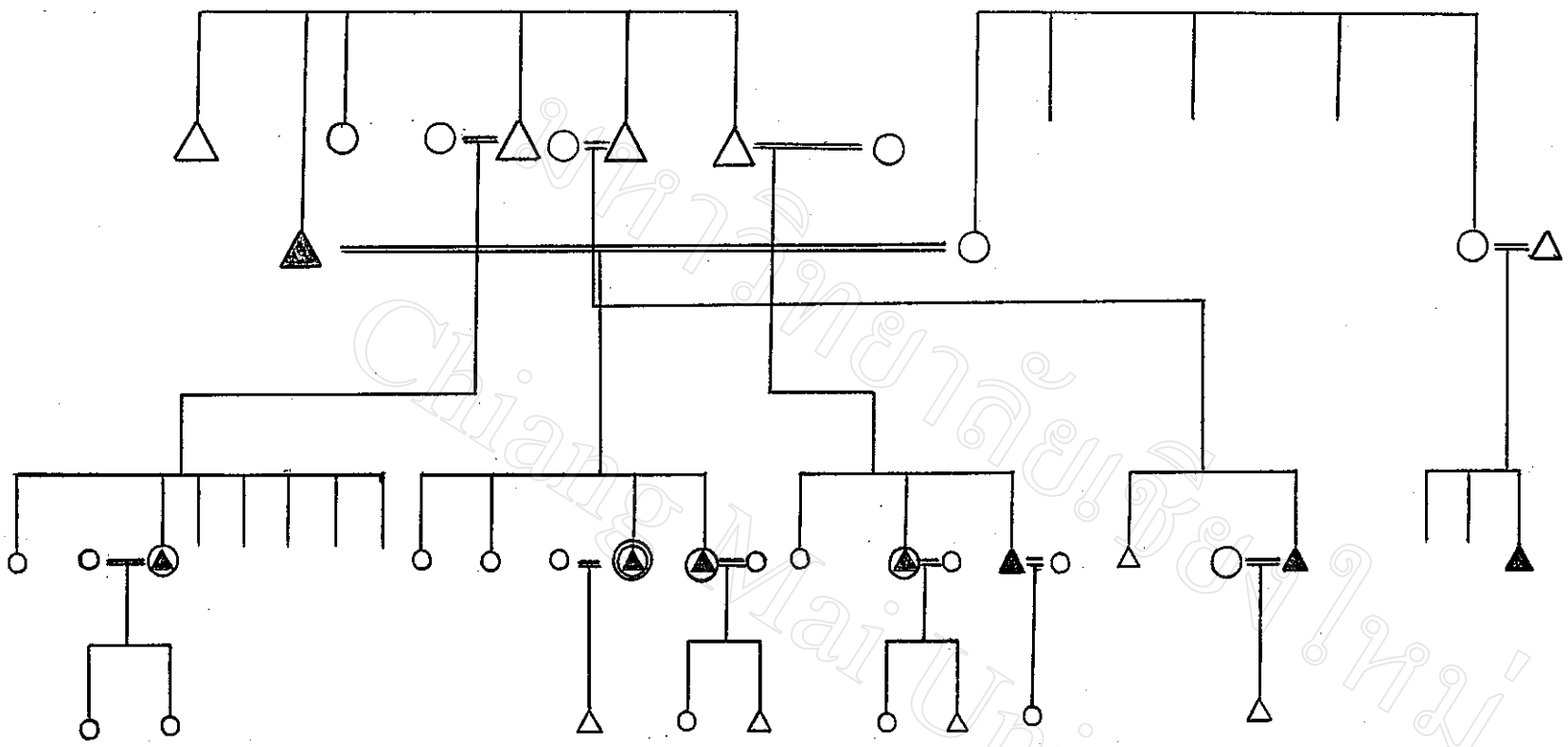

ภาพ 2 ผังแสดงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของแรงงานกลุ่มที่ 1

ผู้รับเหมาของกลุ่มที่ 1 ▲ ช่างเย็บผ้าของกลุ่มที่ 1

ผู้รับเหมา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

รายที่หย่ากับสามี เป็นแรงงานอายุ 37 ปี เธออาศัยอยู่กับพ่อแม่ในฐานะลูกสาวคนเล็ก ร่วมกับครอบครัวของพี่สาวซึ่งเป็นอาจารย์ในโรงเรียนต่างจังหวัด แม้จะมีลูกสาววัย 12 ปี 1 คน แต่ก็เลยวัยที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิด

แรงงานทั้งสามประเภทนี้จึงมีศักยภาพในการทำงานเป็นเวลาได้ ประกอบกับบ้านและที่ทำงานอยู่ในละแวกเดียวกัน การรับรู้ข่าวสารภายในชุมชนจึงไม่มีอุปสรรค พวกเธอยังสามารถกลับไปทำงานบ้านต่อในช่วงพักเที่ยง หรือทำอาหารให้คนในครอบครัวรับประทานในช่วงเย็นได้ทันเวลา

เมื่อพิจารณาตามภาพที่ 2 แสดงผังความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ของแรงงานในกลุ่มที่ 1 โดยมีผู้รับเหมาช่วงหรือในอีกสถานะหนึ่งคือนายจ้างเป็นแกนกลางของความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานของกลุ่ม จะพบว่าแรงงานส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ฉันเครือญาติในลักษณะลูกพี่ลูกน้องทั้งทางฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่กับผู้รับเหมา อีกสองรายเป็นเพื่อนบ้าน และแรงงานที่อายุน้อยที่สุดสองรายอายุ 21 - 22 ปี มีความสัมพันธ์ในลักษณะผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ กล่าวคือรายหนึ่งเป็นภรรยาของลูกน้องสามีของผู้รับเหมา อีกรายหนึ่งเป็นลูกน้องของผู้รับเหมาซึ่งรับมาฝึกงานจากหมู่บ้านอื่นตั้งแต่ 2 ปีก่อนที่ลูกน้องรายนี้จะแต่งงาน อายุของแรงงานทั้งสองรายนี้ไล่เลี่ยกันกับลูกสาวของผู้รับเหมา พวกเธอจึงให้ความเคารพเหมือนญาติผู้ใหญ่คนหนึ่ง ดังที่เรียกผู้รับเหมาว่า "แม่"

แม้จะมีกำหนดเวลาการทำงานเป็นเวลาที่แน่นอน และได้ค่าจ้างสม่ำเสมอเป็นรายวัน ค่าจ้างดังกล่าวก็ไม่อาจเป็นสิ่งจูงใจของแรงงานได้ยามที่มีงานบุญในหมู่บ้าน การหยุดงานในวาระดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาของผู้รับเหมางาน โดยเฉพาะในช่วงที่ต้องเร่งทำการผลิต การมีงานบุญแต่ละครั้งจะทำให้การผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปหยุดชะงัก เป็นผลเสียของกิจการรับเหมาช่วงที่ต้องส่งงานได้ทันเวลา บ่อยครั้งที่ผู้ศึกษาพบว่าแม้ลูกจ้างของกลุ่มนี้จะหยุดงานไปช่วยงานบุญของญาติ หรือเพื่อนบ้าน (ซึ่งก็เป็นญาติและเพื่อนบ้านของผู้รับเหมาเช่นกัน) ผู้รับเหมาและแรงงานบางรายโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของเธอ จะพยายามไม่หยุดงาน เพื่อให้งานของผู้รับเหมายังคงดำเนินต่อไปได้ อย่างไรก็ตาม เจ้าของงานบุญที่จัดงานก็เข้าใจถึงเงื่อนไขนี้และลดความคาดหวังที่จะให้ผู้รับเหมางานคนดังกล่าวไปร่วมงานอย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ห่างเหินกว่าคนอื่นของผู้รับเหมางานนี้ ผู้รับเหมางานเองก็ตระหนักดี

ค. บรรยากาศการทำงานของกลุ่มที่ 1

ในแต่ละวันผู้หญิงที่ทำงานในกลุ่มที่ 1 จะขี่จักรยานบ้าง จักรยานยนตร์บ้าง บ้างก็เดินมาทำงานยังบ้านของนายจ้าง ซึ่งจัดสถานที่ทำงานไว้ในตัวบ้านชั้นล่าง เจ้าของบ้านจัดที่ทางสำหรับการทำงานอย่างจำกัดจำเขี่ยเนื่องจากบริเวณบ้านคับแคบ และภายในตัวบ้านก็เป็นทั้งที่

เก็บวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ อาทิผ้าไหมเทียม ผ้าฝ้าย เป็นสิบ ๆ พับ กระดุม เข็ม ด้ายหลากหลายสี และเครื่องมือสำคัญที่ใช้ทำการผลิต คือจักรเย็บผ้า ทั้งที่เป็นจักรมอเตอร์ขนาดเล็ก และจักรอุตสาหกรรม เตารีดที่ใช้ระบบไอน้ำ โต๊ะขนาดใหญ่สำหรับคำนวณแบบ และตัดผ้า โต๊ะรีดผ้าสองตัว ชุดรับแขกที่เป็นทั้งที่วางเสื้อที่เย็บเรียบร้อยแล้ว ที่นั่งทำงานและที่นอนพักผ่อนของหญิงชราผู้เป็นแม่ของเจ้าของบ้าน และเป็นที่นั่งสำหรับผู้มาเยี่ยมเยือน อีกด้านหนึ่งนอกจากจะจัดไว้สำหรับเป็นที่เก็บวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ก็เป็นที่วางเครื่องเสียงขนาดเล็ก โทรทัศน์ และอุปกรณ์เก่าที่ชำรุดเสียหายเนื่องจากการใช้งานมานานและสมบุกสมบัน เช่นเตารีดและจักรเย็บผ้า ด้านหลังของตัวบ้านจึงจะเป็นห้องครัว ห้องน้ำ และซอกวางตู้เสื้อผ้า รวมทั้งเครื่องซักผ้าแบบฝาหน้าอีกหนึ่งเครื่อง ชีวิตประจำวันของผู้รับเหมาและแม่ผู้ชราจะอยู่ในห้องโถงชั้นล่างที่ดัดแปลงเป็นสถานที่ทำงาน นับตั้งแต่ตื่นขึ้นในตอนเช้า จนกระทั่งก่อนเข้านอนในตอนดึก เมื่อผู้หญิงเหล่านี้เริ่มทำงาน แต่ละคนจะนั่งทำงานในตำแหน่งของตัวเองไปเงียบ ๆ มีการพูดคุยกันบ้างถึงเรื่องของเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง ของแต่ละคนที่มาเยี่ยมเยียน ญาติบางคนเจ็บป่วย ลูกของบางคนจะเรียนพิเศษ งานแต่งงานของเพื่อนร่วมงานจะต้องเตรียมการอะไรบ้าง ฯลฯ ใครที่มีหน้าที่ทำงานในส่วนไหนก็ทำไป บางคนเย็บปกและสาบเสื้อ บางคนมีหน้าที่รีด บางคนเย็บประกอบเป็นตัว บางคนเย็บพ้งและตีเกร็ด ส่วนหญิงชราก็เย็บกระดุมเสื้อ ตัดด้าย กวาดพื้นที่เต็มไปด้วยด้ายและเศษผ้า คนที่คุมงานการผลิตตลอดเวลาคือผู้รับเหมางาน ซึ่งนอกจากจะคำนวณและตัดผ้าตามแบบแล้วยังต้องตรวจสอบคุณภาพของงานที่แต่ละคนผลิตออกมาไปด้วย ไม่ว่าจะเป็นการเย็บหรือการรีดก็ตาม แต่ละคนจะทำงานด้วยความรวดเร็วและชำนาญ นอกเสียจากกรณีที่ต้องตัดเย็บเสื้อแบบใหม่ ๆ ที่ผู้รับเหมาจะต้องทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อน ซึ่งงานในวันนั้นจะผลิตออกมาได้ช้ากว่าที่เคยเป็น เมื่อรู้เทคนิคและวิธีการแล้ว ช่างเย็บต่าง ๆ ก็จะทำได้คล่องแคล่วขึ้น เวลาในการทำงานแต่ละวันจะไม่เสียไปกับการนั่งกินขนมขบเคี้ยว แต่จะทำงานกันอย่างตั้งอกตั้งใจ จนถึงเวลาเที่ยงตรง ทุกคนจะหยุดงานกลับไปทานอาหารที่บ้านและพักผ่อนเอาแรง ใครมีธุระก็จะใช้เวลาในช่วงนั้นทำเสียให้เสร็จ บ่ายโมงก็จะเริ่มมาทำงานกันอีกครั้งตามปรกติ ในช่วงบ่ายอากาศจะร้อนขึ้น แต่ละคนจะเริ่มเพลีย สิ่งผ่อนคลายขณะทำงานคือเสียงเพลงจากวิทยุของเจ้าของบ้านที่จะเปิดเพลงลูกทุ่งให้หญิงเหล่านี้ฟัง จนถึงเวลาบ่ายสามโมงของทุกวันจะมีจักรยานยนต์พ่วงสินค้าประเภทกับข้าวสด ผลไม้ และขนมหวาน เข้ามาจอดบริเวณหน้าบ้านที่พวกเธอทำงานกันมาตลอดสองชั่วโมงของช่วงบ่าย และจะกรูกันออกมาซื้อของว่าง พวกผลไม้และขนมขบเคี้ยวรับประทานแก้ง่วงขณะที่มือก็ทำงานไปด้วย เวลาของการทำงานจะถูกใช้อย่างเต็มที่ จนถึงชั่วโมงที่แปดของการทำงานในแต่ละวันพวกเธอก็เลิกงานกันอย่างพร้อมเพรียง บางคนที่มีเวลาว่างในช่วงกลางคืนก็จะนำผ้าที่ตัด

เย็บเสร็จแล้วไปติดกระดุม โดยได้ค่าจ้างพิเศษนอกเหนือจากการทำงานรายวันตกตัวละ 0.5 - 1 บาท ส่วนผู้รับเหมาช่วงเองถ้ายังมีงานที่ต้องทำรีบด่วนเธอยังไม่สามารถเลิกงานได้ตามเวลาเช่น ลูกน้อง มีเป็นบางครั้งต้องขอร้องให้ลูกน้องช่วยทำงานต่อจนถึงหกโมงเย็น และผู้ที่อยู่ช่วยงานนอกเวลาก็มักจะเป็นลูกน้องที่เคยอยู่ใต้การอุปถัมภ์ (คนขึ้นเตา-ผู้ที่ทำหน้าที่รีดผ้า ได้ค่าจ้างรีดเป็นรายตัว ๆ ละ 1 บาท) และลูกน้องซึ่งเป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์และพักอยู่ที่บ้านของผู้รับเหมาด้วย แต่รายนี้ก็ยังไม่ได้รับมอบหมายให้ทำงานสำคัญ ประเภทเย็บปก เย็บเข้าตัว หรือพ้งริมผ้า เพราะผู้รับเหมาเพิ่งจะเริ่มฝึกให้หัดรีดผ้า รีดปกเสื้อ ทากาวติดปกเสื้อ เย็บกระดุม

ช่วงแรกที่ผู้ศึกษาเข้าไปทำความรู้จักกับผู้หญิงกลุ่มนี้ สิ่งที่ผู้รับเหมาบอกกล่าวจะเป็นเรื่องของปัญหาที่เธอต้องเผชิญอยู่เสมอ เช่นปัญหาหนี้สินที่ครอบครัวของเธอกู้ธนาคารมาลงทุนทำกิจการตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป และกิจการปรับถมที่ของสามีซึ่งล้มลุกคลุกคลานและเพิ่งจะล้มละลายไปเมื่อปีกลาย ปัญหาการหยุดงานของลูกน้องที่เธอไม่สามารถจัดการได้ ปัญหาความเจ็บป่วยของแม่ที่ชรา ความกังวลถึงกำหนดเวลาส่งงานและเงินลงทุนงวดต่อไป ซึ่งเธอต้องหยิบยืมจากญาติพี่น้องมาหมุนใช้ในกิจการยามที่ผู้จ้างติดค้างชำระ แต่ขณะเดียวกันลูกจ้างของเธอก็ต้องรับค่าแรงทุกสองอาทิตย์ ไม่ว่าเธอจะได้รับค่าจ้างจากเจ้าของงานหรือไม่ก็ตาม ขีดจำกัดของเงินทุนหมุนเวียนในระยะหลังตั้งแต่ปลายปี 2540 ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำทั่วประเทศ จนกระทั่งต้นปี 2541 ทำให้เธอต้องตกอยู่ในภาวะถูกกดดันจากหนี้สิน และปริมาณงานที่ได้รับจ้างมาทำน้อยลง สิ่งที่พอจะทำให้กิจการตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงของเธอพอประทังไปได้ก็คือการมีผู้จ้างงานมากกว่า 1 ราย และความสนิทสนมไว้ใจที่มีต่อกันเธอจึงสามารถเบิกเงินล่วงหน้าบางส่วนมาจ่ายค่าจ้าง รวมทั้งการใช้เครดิตซื้อของเงินเชื่อจากร้านค้าที่ขายวัสดุอุปกรณ์ประเภทด้าย กระดุม ผ้าเนื้อแข็งสำหรับรองปก ซึ่งเธอเป็นลูกค้าประจำมานานหลายปี ความมัธยัสถ์ในการใช้จ่ายประจำวันของครอบครัวก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้มีเงินพอประทังการจ่ายหนี้แต่ละเดือน อย่างไรก็ตาม สภาพที่ต้องประคับประคองกิจการของตัวเอง และครอบครัว เป็นภาระที่หนักอึ้งสำหรับผู้หญิงที่จัดการทุกสิ่งทุกอย่างด้วยตัวเอง เมื่อถึงจุดหักเหของกลุ่มที่ทำให้ผู้รับเหมาช่วงต้องตัดใจหยุดกิจการในเดือนที่ห้าของการเข้าไปทำการศึกษา คือการลาออกของคนขึ้นเตาที่เคยเป็นผู้อยู่ใต้การอุปถัมภ์ในช่วงแรกของการดำเนินกิจการ งานขึ้นเตาเป็นงานที่น่าเบื่อหน่าย ซ้ำซาก และรายได้น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับงานตัด และงานเย็บ ขณะเดียวกันก็เป็นงานหนักโดยเฉพาะในช่วงที่งานเร่ง เพราะงานขึ้นเตาเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการผลิต ก่อนการส่งมอบงานให้แก่ผู้จ้างเสื้อผ้าสำเร็จรูปทุกตัวจะประดังมาที่คนขึ้นเตานี้แต่เพียงผู้เดียว แม้ว่าเธอจะทะยอยรีดทุกวันอยู่แล้วก็ตาม แต่ช่วงต้น ๆ ของการผลิต งานจะมีให้รีดน้อยเพราะเสื้อผ้าที่ตัดได้ยังเย็บเข้าตัวไม่สมบูรณ์

แต่จะมาสมบูรณ์ในช่วงท้าย ๆ ซึ่งมีเวลาจำกัด คนขึ้นเตาของกลุ่มมีอยู่เพียงคนเดียว บางครั้งผู้รับเหมาต้องลงมือรีดช่วยลูกน้องด้วย แต่ก็ช่วยไม่ได้มากนักเพราะเธอเองก็ต้องควบคุมคุณภาพการผลิตในส่วนอื่น ๆ และอาจใช้เวลาตอนกลางคืนเย็บผ้าที่ค้างไว้เพื่อให้งานเสร็จทันเวลา การหาคนงานขึ้นเตามาแทนคนเก่าเป็นเรื่องยาก เพราะผู้หญิงในละแวกหมู่บ้านของเธอต่างก็พอใจการเป็นช่างเย็บผ้ามากกว่า สำหรับคนที่ไม่มีฝีมือในการเย็บผ้าและไม่มีโอกาสฝึกฝนเท่านั้นจึงจะยอมทำงานประเภทนี้ กระนั้นคนขึ้นเตาคนใหม่ที่เธอหามาได้ก็มาทำงานเพียงวันเดียว และไม่มาทำอีกเลย ด้วยอ้างว่าเหม็นกลิ่นสารเคมีที่ลอยขึ้นมาขณะรีดผ้า ทำให้รู้สึกเวียนหัว และไม่สบาย

ปัญหาบีบรัดที่ประเดประดังมายังผู้รับเหมาช่วงรายย่อยเช่นเธอ มาถึงจุดอิ่มตัวในระดับที่เธอไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ให้ผ่านพ้นไปได้ จนในที่สุดเธอจำต้องบอกกับลูกน้องคนอื่น ๆ ว่าจะเลิกจ้าง และไม่รับลูกน้องอีกแล้ว จักรเย็บผ้าที่ลูกน้องแต่ละคนใช้เย็บเป็นประจำมาหลายปีก็จะถูกขายให้กับลูกน้องที่ต้องการ ส่วนตัวเธอนั้นเมื่อสะสางงานที่ทำค้างไว้รุ่นสุดท้ายเสร็จสิ้นลง เธอก็จะรับงานตัดผ้าจากผู้จ้างรายเดิมมาทำเป็นหลัก และรับเย็บผ้าในปริมาณที่เธอสามารถทำได้โดยลำพังแต่ผู้เดียวเท่านั้น หรืออาจจะรับผ้ามาเย็บเผื่อให้ญาติที่เคยเป็นลูกน้องเก่าได้เย็บผ้าด้วยเป็นบางกรณี เมื่อเธอกลับมาเป็นผู้รับจ้างรายย่อย โดยไม่มีกิจการที่ต้องบริหารจัดการ แม้จะมีรายได้เป็นเงินจำนวนน้อยกว่าที่เคยเป็นผู้รับเหมางานมาก แต่เธอก็ได้บอกกับผู้ศึกษาว่า ทำให้เธอเครียดน้อยลง สบายใจมากขึ้น มีเวลาให้กับสามี และเธอสามารถไปร่วมงานบุญประเพณีต่าง ๆ ที่เพื่อนบ้านจัดขึ้น ความกังวลเรื่องหนี้สินแม้จะยังคงมีเท่าเดิม แต่เวลาว่างที่มากขึ้น และหมดความกังวลต่อปัญหาการจัดการเกี่ยวกับกิจการรับเหมาช่วงของเธอ ช่วยให้เธอได้ใช้ความคิดที่จะหาทางออก และมีความหวัง

กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มของนางรำเพย เดิมทีนางรำเพยเป็นลูกน้องของนางอาภาซึ่งเคยทำงานกับนางบัวมันมาก่อน เธอเคยเรียนการตัดเย็บเสื้อผ้า และสามารถสร้างแบบเสื้อผ้าได้ ตอนเป็นลูกน้องนางอาภาราวปี 2537 เธอเป็นผู้ช่วยตัดผ้า ทำงานอยู่กับนางอาภาได้ 2 ปี นางอาภาจึงย้ายไปอยู่กับสามีใหม่ที่จังหวัดลำปาง นางรำเพยจึงรับช่วงกิจการมาทำต่อจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่านางรำเพยจะมีฐานะเป็นผู้รับเหมางาน แต่เจ้าของอุปกรณ์สำคัญที่ใช้ในการผลิตเสื้อผ้าคือผู้จ้างงาน ซึ่งนำจักรอุตสาหกรรม โต๊ะตัดผ้า เครื่องตัดผ้าอุตสาหกรรม และจักรพ้ง มาให้กลุ่มทำการผลิต ผ้าที่ผลิตเป็นผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าใยกัญชา ที่ร้านค้าจากไนท์บาซาร์นำมาจ้างตัดเย็บ ลักษณะการจ้างงานจะคิดเป็นรายชิ้น ซึ่งผู้จ้างจะตกลงกันเองกับผู้รับเหมางาน และผู้รับเหมางานจะกำหนดค่าจ้างเย็บต่อตัวให้แก่ช่างเย็บเป็นกรณีไป เนื่องจากผ้าและแบบผ้าที่นำมาตัดเย็บแต่ละรุ่นต้องใช้ฝีมือประณีตแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีกระบวนการผลิตที่มีลักษณะเป็นงานฝีมือมาก

กว่าที่จะเป็นการผลิตแบบกึ่งโรงงานของกลุ่มที่หนึ่ง ตั้งแต่วัสดุที่นำมาตัดเย็บก็เป็นผ้าซิ่นไหมเก่าที่รับซื้อมาจากทางอีสาน ซึ่งมีสีสันเป็นเอกเทศในแต่ละผืน แต่เมื่อนำมาตัดเย็บเป็นเสื้อ ชุดกระโปรง หรือกางเกง เนื้อผ้าซิ่นหนึ่งผืนไม่สามารถตัดได้เพียงพอ ผู้ตัดต้องนำผ้าซิ่นทั้งหมดที่รับมาจากผู้จ้างเปรียบเทียบสีสันที่กลมกลืนกันจับเป็นคู่ ๆ สำหรับเตรียมผ้าใช้ตัดเย็บต่อเสื้อหนึ่งตัว หรือชุดหนึ่งชุด จากนั้นนำผ้ามาตัดตามแบบทีละตัว ๆ (กรณีการตัดผ้าก็จะแตกต่างจากกลุ่มที่หนึ่งเพราะกลุ่มที่หนึ่งสามารถตัดผ้าได้คราวละมาก ๆ เนื่องจากผ้าที่นำมาตัดเย็บเป็นผ้าพับใหญ่จากโรงงานทอผ้า ซึ่งมีขนาดมาตรฐานสามารถใช้กรรไกรอุตสาหกรรมตัดได้โดยง่าย) และส่งต่อให้ช่างเย็บเย็บประกอบเข้าตัว ติดกระดุม เย็บปก จนกระทั่งรีดให้เสร็จเรียบร้อย โดยกระบวนการผลิตหลังขั้นตอนการตัดนี้จะเป็นหน้าที่ของช่างเย็บเพียงคนเดียว ต่อเสื้อหนึ่งตัว หรือชุดหนึ่งชุด ผ้าพื้นเมืองอื่นๆ ก็เช่นกันไม่ว่าจะเป็นผ้าฝ้าย ผ้าใยกัญชา แม้จะผลิตง่ายกว่าผ้าซิ่นไหมเก่าเนื่องจากมีการทอออกมาเป็นพับยาว ๆ เนื้อผ้าเดียวกันสีเดียวกัน แต่หน้าผ้าที่กว้างไม่ได้ขนาดมาตรฐาน ประกอบกับเนื้อผ้าที่แข็งกว่าผ้าที่ผลิตจากโรงงานทำให้ควบคุมเนื้อผ้าที่ต้องนำมาวางซ้อนทับกันหลาย ๆ ชั้นไม่ให้เคลื่อนได้ยาก ช่างตัดผ้าจึงเลือกที่จะตัดผ้าทีละตัวมากกว่า ป้องกันการเสี่ยงต่อการทำให้ผ้าเสียหายหากตัดพลาด ดังนั้นงานที่ผลิตออกมาจึงทำได้น้อยตัวกว่าการผลิตของกลุ่มที่หนึ่ง

นอกจากนางรำเพยจะเป็นผู้รับเหมางานแล้ว ยังมีหน้าที่ตัดผ้าและสร้างแบบตัดเย็บด้วย โดยมีลูกน้องช่วยตัดผ้าอีกคนหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงที่เป็นแรงงานของกลุ่มนี้ จะมีลักษณะเท่าเทียมกันมากกว่ากลุ่มแรก เนื่องจากมีสถานภาพเป็นผู้รับจ้างของ "เจ้าของงาน" เหมือน ๆ กัน อีกทั้งผู้รับเหมางานเองก็ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต นอกจากมีฝีมือในการตัดเย็บและสร้างแบบผ้าได้ ประกอบกับเป็นเจ้าของสถานที่ทำการผลิตเสื้อผ้า ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่าง "หัวหน้า" กับ "ลูกน้อง" ของกลุ่มนี้จึงแตกต่างจาก ความสัมพันธ์ระหว่าง "หัวหน้า" กับ "ลูกน้อง" ของกลุ่มที่หนึ่ง ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์แบบ "นายจ้าง" กับ "ลูกจ้าง"

ตารางที่ 8 แสดงลักษณะแรงงานของกลุ่มที่ 2 แบ่งตามอายุและสถานภาพสมรส

อายุ	สถานภาพสมรส			รวม
	โสด	แต่ง	หม้าย	(คน)
31 - 35	0	3	1	4
36 - 40	0	3	0	3
41 - 45	0	0	0	0
46 - 50	0	1	0	1
รวม (คน)	0	7	1	8

ที่มา : จากการสัมภาษณ์แรงงานหญิงกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ากลุ่มที่ 2 จำนวน 8 คน ในเดือนมีนาคม 2541

ผู้หญิงในกลุ่มที่ 2 จะมีอายุระหว่าง 32 - 48 ปี รวมทั้งสิ้นจำนวน 8 คน ทุกคนแต่งงานและมีบุตรแล้ว รายที่มีอายุระหว่าง 31 - 35 ปีรายหนึ่งกล่าวกับผู้ศึกษาว่าก่อนหน้าที่เธอจะมีลูก เธอเคยทำงานกับมาทำงานกับกลุ่มที่ 1 มาก่อนหลังจากนั้นเธอจึงย้ายมาทำงานกับกลุ่มที่ 2 เนื่องจากเธอไม่สามารถทำงานตามเวลาที่แน่นอนของกลุ่มที่ 1 ได้ แม้ว่าจะมีแม่ที่สามารถดูแลลูกให้เธอระหว่างทำงาน แต่แม่เองก็ชรามาก ประกอบกับสุขภาพของแม่ไม่ดี กระนั้นแม่ของเธอก็ยังรับงานปักผ้ามานั่งทำที่บ้านพอมีรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นค่ากับข้าวบางมื้อ สามีของเธอเสียชีวิตลงก่อนที่ลูกคนแรกของเธอจะลืมตามาดูโลก ภาระทั้งหมดของทางบ้านเธอจึงเป็นผู้รับผิดชอบหลัก ส่วนน้องสาวที่ยังเรียนหนังสือชั้นมัธยมต้นก็ช่วยแบ่งเบาภาระของเธอด้วยการช่วยเลี้ยงหลานในวันหยุด และหลังเลิกเรียน และยังมีน้าสาว ที่อาศัยอยู่บ้านหลังถัดไป กับพี่สาวที่แยกเรือนออกไปแล้วช่วย "เลี้ยง" น้องสาวของเธออีกทอดหนึ่ง โดยการส่งเสียให้เรียนหนังสือ และออกค่าใช้จ่ายประจำวันในการเรียนมาตลอด การย้ายมาทำงานกับกลุ่มที่ 2 แม้จะทำให้เธอมีรายได้ลดลง แต่เอื้อให้เธอสามารถมีเวลาดูแลลูกเล็ก ๆ ของเธอ และทำงานอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนั้นได้

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงในกลุ่มนี้ อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติใกล้ชิด อย่างไรก็ตาม ภาพความสัมพันธ์ของแรงงานยังมีภาพอื่นที่นอกเหนือจากนั้นซ้อนทับลงไปอีกด้วย กล่าวคือ ภาพของความเป็นเพื่อนบ้าน และภาพของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานทางการเกษตร (ทำนา)

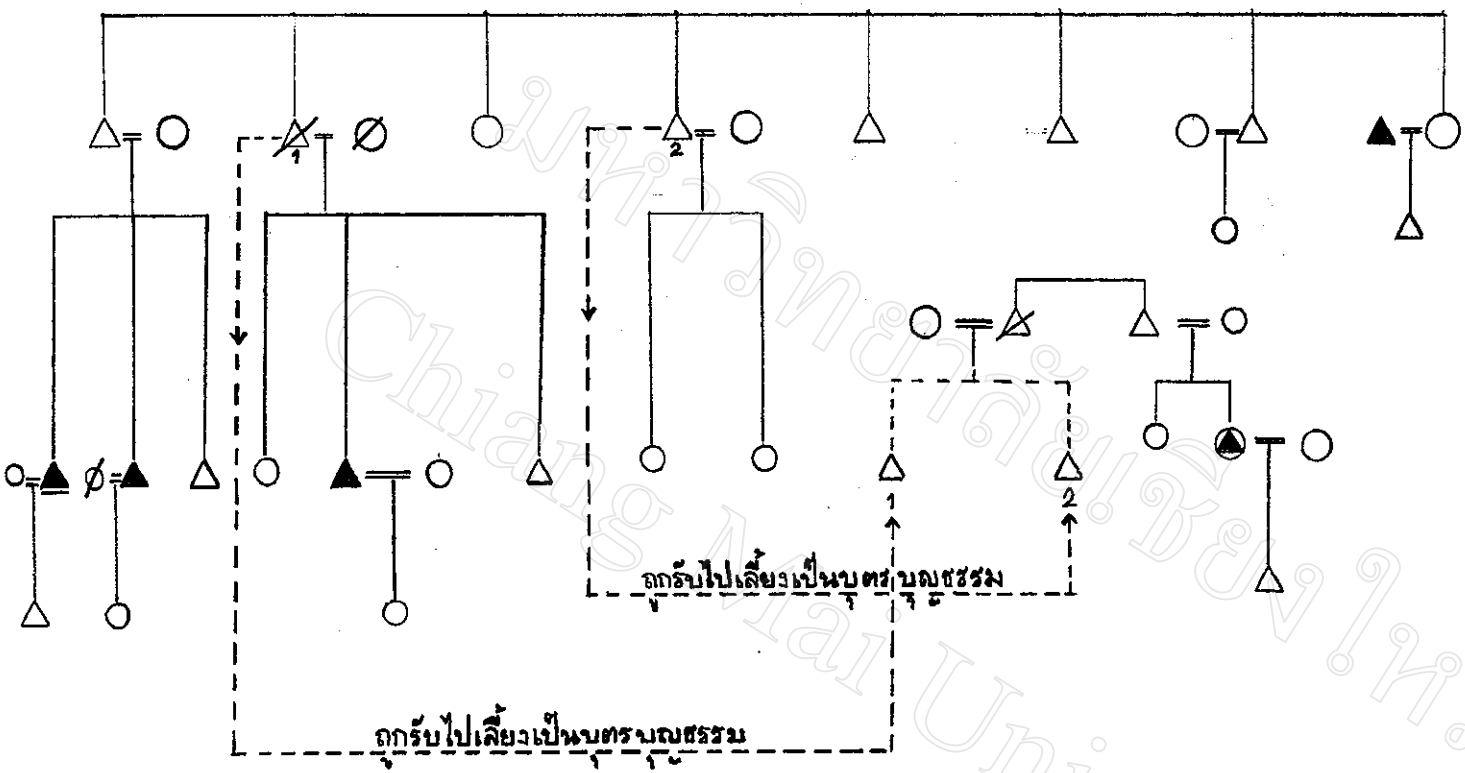

ภาพ 3 ผังแสดงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของแรงงานกลุ่มที่ 2

ผู้รับงานของกลุ่มที่ 2 ▲ ช่างเย็บผ้าของกลุ่มที่ 2

▲ ผู้ช่วยตัดผ้าของกลุ่มที่ 2 เสียชีวิต

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

เมื่อพิจารณาจากผังแสดงความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของแรงงานกลุ่มที่ 2 จะพบว่า แรงงานส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นหลายระดับ กล่าวคือ เป็นเครือญาติใกล้ชิดในลักษณะที่เป็นทั้งพี่น้องพ่อแม่เดียวกัน และเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน บางรายเป็นเครือญาติที่เข้ามาเกี่ยวพันในฐานะสะใภ้ บางรายเป็นเพื่อนบ้าน และบางรายเป็นลูกผู้พี่ของผู้รับเหมางานคนเก่า โดยผู้รับเหมางานคนปัจจุบันจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับแรงงานส่วนใหญ่ในฐานะเสมือนญาติ กล่าวคือ ลุงเขยและป้าของผู้รับเหมางานเป็นพ่อแม่บุญธรรมของแม่นางศรีพรรณ ซึ่งเป็นช่างเย็บผ้าของกลุ่มนี้ เธอและผู้รับเหมางานมีความผูกพันธ์สนิทสนมกันเหมือนพี่น้อง ดังที่ญาติคนหนึ่งของเธอกล่าวถึงนางศรีพรรณว่าเป็น "น้องฮัก" ของผู้รับเหมางาน

ชั้นของความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ได้ปูทางให้ผู้หญิงเหล่านี้รวมกลุ่มกันเป็นผู้ร่วมงานในระบบรับเหมาช่วง และสิ่งที่เป็นทั้งเงื่อนไขและพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกลุ่มนี้อีกชั้นหนึ่ง ก็คือระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งมีความจำเป็นในการผลิตทางการเกษตร (ทำนา) บนที่ดินที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากพ่อแม่ และพ่อแม่บุญธรรม แม้ว่าจำนวนที่ดินที่แต่ละครัวเรือนได้รับจะถูกแบ่งให้เหลือครัวเรือนละไม่กี่ไร่ แต่ความต้องการแรงงานด้านการเกษตรมีสูงขึ้น เนื่องจากขนาดของครอบครัวที่เล็กลง ร่วมกับแรงงานภาคเกษตรของชุมชนได้เข้าสู่การเป็นแรงงานใน ภาคเมือง และอุตสาหกรรม ระบบเครือญาติและประเภทของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการ จัดสรรเวลาที่เป็นแบบแผนเดียวกัน จึงกลายเป็นกลไกสำคัญของการรวมตัวแรงงานเพื่อทำการผลิตดังกล่าวให้มีความเป็นไปได้

ง. บรรยากาศการทำงานของกลุ่มที่ 2

ลักษณะเฉพาะของแรงงานกลุ่มที่สอง มีความแตกต่างจากกลุ่มที่หนึ่ง อย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ เป็นแรงงานที่เรียกตัวเองว่า "แม่บ้าน" ซึ่งมีลักษณะการใช้เวลาทำงานยืดหยุ่น เวลาการทำงานของผู้หญิงในกลุ่มที่ 2 นี้จะเริ่มในตอนสาย ๆ ตั้งแต่เวลาประมาณ 9.00 - 10.00 น. ซึ่งเป็นเวลาหลังจากที่พวกเธอหมดภาระในการทำงานที่บ้านเรียบร้อยแล้ว บางวันถ้ามีธุระจำเป็นนอกหมู่บ้านเช่นพาลูกไปมอบตัวที่โรงเรียน ไปประชุมผู้ปกครองนักเรียน หรือต้องไปอบรมกลุ่มแม่บ้านกับทางอำเภอ ก็จะมาทำงานหลังเวลาเที่ยงวัน เนื่องจากงานที่ทำได้ค่าจ้างเป็นรายชิ้น รายได้จึงขึ้นอยู่กับปริมาณงานที่แต่ละคนสามารถผลิตได้ เฉพาะช่วงเวลาที่งานเร่งเท่านั้นจึงจะเห็นว่าผู้หญิงในกลุ่มนี้ทำงานกันทั้งวัน เช่นช่วงเวลาก่อนฤดูท่องเที่ยว และก่อนฤดูทำนา เนื่องจากเจ้าของงานซึ่งทราบเงื่อนไขด้านเวลาของผู้หญิงเหล่านี้จะนำงานมาให้ทำ เพื่อตุนไว้สำหรับช่วงที่แรงงานเหล่านี้ไม่สามารถทำการผลิตได้ ในแต่ละวันที่ผู้ศึกษาเข้าไปสัมภาษณ์และสังเกตความสัมพันธ์ ระหว่างพวกเธอตลอดเวลาทำงานของผู้หญิงกลุ่มนี้ พบว่าผู้หญิงแต่ละคนจะมาทำงานไม่

พร้อมกัน และผู้ที่มาทำงานอย่างสม่ำเสมอที่สุดคือผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง (ด้วยเหตุนี้จึงไม่ได้อยู่ในกลุ่มที่ต้องแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างฤดูทำนา) และในขณะการทำงานผู้ที่มีลูกอ่อนก็อาจเดินกลับไปดูแลลูกซึ่งฝากให้แม่ของเธอช่วยดูแลอยู่ที่บ้านเป็นระยะ บางครั้งที่ลูกของพวกเธอคิดถึงแม่เด็กเหล่านี้ก็อาจมาเล่นข้าง ๆ แม่ขณะที่แม่กำลังทำงานด้วย ขอบเขตของ "บ้าน" และ "ที่ทำงาน" ของพวกเธอจึงไม่มีเส้นแบ่งอย่างชัดเจน ทั้งในแง่ของเวลาและสถานที่ และถ้าจะพิจารณาขอบเขตทางสังคมให้ไกลออกไปถึงระดับชุมชน ก็สามารถกล่าวได้ว่าวิถีชีวิตประจำวันของพวกเธอก็เป็นส่วนหนึ่งของความเคลื่อนไหวภายในชุมชน ซึ่งพวกเธอจะเป็นทั้งผู้รับและส่งต่อข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ไปในขณะเดียวกัน

เวลาของการทำงานที่ยืดหยุ่น ทำให้พวกเธอสามารถดำเนินกิจกรรมได้สอดคล้องกับความเป็นแม่บ้าน และมีเวลาสำหรับการนั่งสนทนาในระหว่างพักรับประทานอาหารตอนเที่ยง บางวันที่งานเย็บเสื้อผ้ามีน้อย และเจ้าของงานยังไม่ได้นำงานชุดใหม่มาส่ง ผู้รับเหมางานซึ่งเป็นเจ้าของบ้าน และลูกน้องอีกสองสามคนก็จะช่วยกันทำอาหารกลางวัน จากผักที่หาได้จากริมรั้วข้างบ้าน สมทบกับปลาแห้งของเจ้าของบ้านอีกนิดหน่อย ผู้หญิงทั้งกลุ่มจะนั่งล้อมวงรับประทานอาหารที่เจ้าของบ้านเอื้อเฟื้อกับข้าว ส่วนข้าวเหนียวแต่ละคนจะกลับไปนำมาจากบ้านของตัวเอง การรับประทานอาหารร่วมกันของแรงงานกลุ่มนี้มีบ่อย ๆ ถ้าเป็นระยะที่งานชุดเก่าเหลือให้ทำไม่มากและงานชุดใหม่ก็ยังไม่ได้รับมาทำเพิ่ม

ภาพของความสมานฉันท์ร่วมแรงร่วมใจกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำงานร่วมกัน การช่วยงานบุญประเพณี การแลกเปลี่ยนแรงงานทำการเกษตร การสนทนาการระหว่างทำงาน ที่ปรากฏขึ้นของกลุ่มที่สอง มีความคมชัดและสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นของแรงงานในกลุ่ม แต่กระนั้นก็ดีมิใช่ว่าใครก็ตามที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้รับเหมางาน จะสามารถเข้ามาทำงานกับกลุ่มได้เสมอไป การรับคนเข้ามาทำงานในกลุ่มนอกจากจะพิจารณาจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงปริมาณงานที่ทำการผลิตด้วย กล่าวคือ ในช่วงที่งานต้องเร่งผลิต ผู้รับเหมางานจะรู้สึกว่าต้องการคนเข้ามาเสริมกำลังในแผนกเย็บ แต่เธอเองก็ไม่รับคนทำงานเพิ่มแม้จะมีจักรอุตสาหกรรมเหลือใช้อีกหนึ่งตัว เพราะเห็นว่าในช่วงที่งานมีน้อย แรงงานที่มีอยู่ต่างก็ต้องการผลิตงานให้ได้มากชิ้น ซึ่งหมายถึงการมีรายได้มากตามไปด้วย ยังมีญาติสนิทของแรงงานในกลุ่มอีกสามสี่รายที่กำลังขาดงาน เนื่องจากเป็นแรงงานรับงานเย็บผ้าโหลมาทำที่บ้าน จักรเย็บผ้าที่พวกเธอใช้งานก็เป็นจักรขนาดเล็กแบบถีบ เจ้าของกิจการขายเสื้อผ้าโหลที่จ้างงานกันมาหลายปีกำลังจะปิดกิจการลง พวกเธอต้องขวนขวาย

หางานเย็บจากเจ้าอื่น แต่ก็มีข้อจำกัดที่ไม่มีจักรอุตสาหกรรมเป็นของตัวเอง และพวกเธอก็ทราบดีว่าการเข้าทำงานเย็บผ้ากับกลุ่มญาติสนิทกลุ่มนี้เป็นเรื่องที่ไกลจากความเป็นไปได้

จ. การเกาะกลุ่มเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง

ก่อนฤดูการทำนาราวสองเดือน หลังจากที่กลุ่มของนางสมรล้มเลิกกิจการลง ลูกน้องที่เป็นช่างเย็บต่างก็แยกย้ายกันไปหางานทำจากแหล่งอื่น ช่างเย็บสามในหกคนซื้อจักรเย็บผ้าจากผู้รับเหมาช่วงไปรับงานเย็บผ้าอยู่กับบ้าน ส่วนต้นสายที่นำผ้ามาให้เธอเย็บต่างก็เป็นญาติสนิทของเธอซึ่งรับงานเย็บผ้ามาทำที่บ้านอยู่ก่อนแล้ว ทั้งสามรายนี้มีต้นสายคนละคนกัน ผ้าที่พวกเธอรับมาเย็บนั้นเป็นผ้าโหล เมื่อเปรียบเทียบกับผ้าที่เธอเคยเย็บกับกลุ่มนางสมรก็เรียกได้ว่าเย็บง่ายกว่ามาก ปริมาณชิ้นงานที่เย็บได้ในแต่ละวันก็ผลิตได้จำนวนมาก เนื่องจากมีความชำนาญในการเย็บอยู่แล้วและใช้จักรอุตสาหกรรม แต่รายได้ของพวกเธอต่ำลงมาก จากที่เคยได้เต็มจำนวนวันละ 90 - 100 บาท มาเป็นวันละ 30 - 50 บาท นอกจากนี้เธอต้องออกค่าไฟฟ้า และค่าด้ายเอง หัก ค่าใช้จ่ายแล้วรายได้จะเหลือไม่ถึง 50 บาทต่อวัน ปริมาณงานที่เธอรับมานั้นมีจำกัดเนื่องจากเป็นงานที่ต้นสายแบ่งสรรมาให้แก่ลูกสายที่เพิ่มมากขึ้น แต่ปริมาณงานที่ต้นสายรับมาจากผู้จ้างยังคงเท่าเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการลดรายได้ของตนเองลง เพื่อให้ญาติของตนได้งานและมีรายได้ เป็นเวลาหลายเดือนที่พวกเธอประสบปัญหาผ้าที่รับมาเย็บมีไม่เพียงพอ ซึ่งโชคดีที่นายจ้างเดิมสามารถรักษาความสัมพันธ์กับผู้จ้างงานทั้งสามรายเอาไว้ได้ และเริ่มนำงานมาแจกจ่ายให้ พวกเธอทำอีกโดยคิดค่าจ้างเป็นรายตัว ๆ ละ 13 บาท ซึ่งมากกว่างานที่พวกเธอหาได้ถึงตัวละ 10 บาท รายได้ของพวกเธอจึงเพิ่มขึ้นเป็นวันละต่ำสุด 100 ถึงสูงสุดวันละ 160 บาท ขึ้นกับจำนวนงานที่แต่ละคนจะผลิตได้ในแต่ละวัน การเป็นอิสระของแรงงานเย็บผ้านี้ทำให้พวกเธอสามารถรับงานจากต้นสายได้มากกว่าหนึ่งราย ยิ่งมีต้นสายมากรายเท่าใดก็เป็นการประกันความเสี่ยงใน รายได้ให้แก่พวกเธอมากขึ้นตามตัว ดังจะเห็นได้ว่าแม้จะมีการรับงานจากนายจ้างเก่าซึ่งให้ค่าจ้างสูงกว่าต้นสายรายอื่นแล้ว (แน่นอนว่าใช้ฝีมือและเวลาการผลิตต่อตัวนานกว่างานที่รับมาจาก ต้นสายรายอื่น) บางคนยังถึงขนาดไปหัดเย็บผ้าในแบบที่ต่างจากประสบการณ์เดิมที่บ้านของ ต้นสายรายอื่นอีก เพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับตนเองให้มากขึ้น

ส่วนช่างเย็บอีกสามคนเป็นญาติผู้น้องของผู้รับเหมาซึ่งยังคงรับงานจากผู้รับเหมามาทำที่บ้าน โดยมีผู้รับเหมางานเป็นต้นสาย ซึ่งรับงานตัดและงานเย็บจากผู้จ้างรายเดิมมาทำในปริมาณน้อยลง เมื่อตัดเสร็จแล้วจึงแจกจ่ายงานให้แก่ลูกสาย (ซึ่งเป็นลูกน้องเก่านั่นเอง) ไปเย็บต่อ ลักษณะการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปมีเพียงระบบการจ้างงานจากรายวันเป็นรายชิ้น ส่วนจักร

อุตสาหกรรมซึ่งเป็นเครื่องมือทำการผลิต ช่างเย็บเหล่านี้ต่างก็มีเป็นของตัวเองโดยซื้อต่อมาจากผู้รับเหมา รายได้ของพวกเธอจะผันแปรไปตามปริมาณงานที่พวกเธอทำได้ในแต่ละวัน หนึ่งในสามรายนี้มีข้อจำกัดในเรื่องฝีมือเนื่องจากยังไม่ชำนาญทำให้เธอต้องหางานจากต้นสายรายอื่นมาทำต่อไป ซึ่งจะได้ค่าจ้างรายตัวต่ำกว่างานที่รับจากต้นสายซึ่งเคยเป็นนายจ้าง

คนขึ้นเตาที่ร่ำร้องอยากจะลาออกจากกลุ่มในตอนแรก เธอได้ไปหัดเย็บหมอนกับผู้รับเหมางานอีกรายหนึ่งที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันนั่นเอง ความปรารถนาที่จะยกระดับฝีมือของตนเองให้เป็นช่างเย็บผ้าที่มีฝีมือของเธอจะต้องเริ่มต้นจากการเดินหมอน (หมายถึงการหัดใช้จักรอุตสาหกรรมด้วยการเย็บงานง่าย ๆ อาทิเช่นผ้าที่ใช้ทำหมอนอิง ซึ่งเป็นสินค้าสำหรับนักท่องเที่ยวของตลาดบ้านบ่อสร้าง) แผนการของเธอเมื่อใช้จักรจนชำนาญและมีฝีมือในการเย็บดีแล้ว เธออาจจะลงทุนซื้อจักรเย็บผ้าอุตสาหกรรมและรับงานเย็บผ้าโหลมาทำที่บ้านก็เป็นได้ หรือไม่เช่นนั้นเธอก็จะยังคงเย็บหมอนกับผู้รับเหมารายใหม่นี้ต่อไป จนกว่าจะมีช่องทางดี ๆ ให้ทำในฐานะช่างเย็บผ้า เธอเป็นรายเดียวของกลุ่มที่ไม่ได้ทำงานอยู่กับบ้านของตนเอง หลังจากที่กลุ่มได้ล้มไป แต่ในระยะต่อมาเธอก็เลิกเย็บหมอนเนื่องจากรายได้ต่ำกว่าที่เคยเป็นคนขึ้นเตาของกลุ่มที่หนึ่งด้วยซ้ำไป ปัจจุบันเธอไปประกอบอาชีพค้าขายที่ตลาดสดแห่งหนึ่งในเขตบ้านบ่อสร้าง

ส่วนผู้ใต้อุปถัมภ์ของผู้รับเหมาที่เพิ่งเข้ามาฝึกงานขึ้นเตา ทากาว และทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็กลับไปช่วยงานสามีของผู้รับเหมาที่ฟาร์มหมู ซึ่งสามีของเธอก็เป็นลูกจ้างในฟาร์มหมูอยู่แล้ว

จะเห็นว่าพลวัตรของแรงงานในกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงนี้เมื่อถึงจุดอิ่มตัว (กลุ่มเดิมล้มเลิกกิจการ) แรงงานที่มีฝีมือและพัฒนาความสามารถอย่างต่อเนื่องจะมีโอกาสเติบโตขึ้นไปได้อีกขั้นในเครือข่ายการทำงานแห่งใหม่ เช่น จากทำหน้าที่รีดผ้าก็เขยิบฐานะขึ้นมาฝึกหัดเย็บหมอน (แต่รายนี้ถ้าไม่กลับมาหัดเย็บผ้าต่อคงจะเปลี่ยนเป็นอาชีพค้าขายแทน) จากช่างเย็บหมอนเดิม ก็ขยับมาเป็นช่างเย็บพ้งและฝึกเย็บผ้าในกลุ่มที่หนึ่ง และเมื่อกลุ่มแตกก็ไปรับงานเย็บผ้าโหลจากต้นสายรายอื่น (เพราะฝีมือยังไม่ถึงขั้นจะรับงานเย็บผ้าของกลุ่มที่หนึ่งมาทำโดยลำพัง) ส่วนช่างเย็บที่มีความชำนาญมากกว่าก็จะเขยิบฐานะเป็นช่างเย็บอิสระที่รับงานใช้ฝีมือได้หลากหลายระดับ ทั้งผ้าโหลเกรดต่ำ ผ้าโหลเกรดดี ผ้าไหมเทียมส่งขายนักท่องเที่ยวไนท์บาซาร์ (ซึ่งยากมากที่สุดและต้องใช้ฝีมือประณีตมากที่สุด) บางคนที่ไม่ยอมหยุดอยู่แค่การเป็นช่างเย็บผ้าฐานะลูกสาย เมื่อมีช่องทางสามารถรับงานจากหลายแหล่ง และจำนวนมากเกินกำลังตนเองที่จะผลิตได้โดยลำพังก็อาจจะเลื่อนฐานะไปเป็นต้นสายคนหนึ่งได้

ความเคลื่อนไหวของแรงงานภายในกลุ่มที่จะเขยิบฐานะจากแรงงานระดับล่างขึ้นมาให้เป็นแรงงานระดับสูงกว่ามีลักษณะดึงตัวอย่างมาก ด้วยข้อจำกัดหลายประการคือ การฝึกฝีมือในแต่ละขั้นตอนต้องอาศัยเวลายาวนานเป็นเดือน หรือเป็นปี โดยเฉพาะการเป็นช่างเย็บที่ประณีต และการขยายตัวของกลุ่มให้ใหญ่ขึ้นทำได้ยากเพราะผู้รับเหมารายย่อยจะมีเงินทุนจ้างคนงานและจัดหาอุปกรณ์ทำการผลิตอย่างจำกัด ประกอบกับงานที่รับมาจากผู้จ้างก็มีไม่มากและไม่สม่ำเสมอพอที่จะประกันความต่อเนื่องในกิจการขนาดใหญ่กว่าได้ เมื่อกลุ่มขยายไม่ได้อาจปิดโอกาสคนงานที่มีฝีมืออยู่แล้วพัฒนาทักษะที่สูงขึ้นไป เช่นเลื่อนเป็นหัวหน้าแผนกเย็บ หรือเป็นผู้ช่วยผู้รับเหมาในการตัดผ้า กรณีเลื่อนระดับแรงงานภายในกลุ่มเช่นนี้เคยปรากฏในกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ากลุ่มที่สอง กล่าวคือ เดิมผู้รับงานของกลุ่มเป็นเพียงช่างเย็บผ้าซึ่งมีภาษีดีกว่าช่างเย็บรายอื่นตรงที่เธอเคยเรียนสร้างแบบและตัดเย็บมาก่อน เมื่อผู้รับงานที่เคยเป็นหัวหน้าของเธอย้ายไปอยู่ต่างจังหวัด เธอซึ่งมีทักษะในการตัดผ้าอยู่แล้วจึงได้เลื่อนฐานะขึ้นมาเป็นหัวหน้าแทน และทำหน้าที่ตัดผ้าเป็นหลัก โดยเลือกเพื่อนร่วมงานคนหนึ่งที่เคยเป็นช่างเย็บด้วยกัน ซึ่งเป็นญาติใกล้ชิดและมีอาวุโสสูงสุดในบรรดาญาติที่ทำงานด้วยกัน มาเป็นผู้ช่วยตัดผ้า เท่ากับว่ากลุ่มต้องรับสมัครช่างเย็บเพิ่มอีกเพื่อให้เพียงพอต่อปริมาณที่ต้องผลิต และช่างเย็บคนใหม่ที่เข้ามาทำงานร่วมกับกลุ่มที่สองก็คือน้องสาวคนเล็กของผู้ช่วยตัดผ้าของเธอเองซึ่งเคยมีประสบการณ์ในการเย็บผ้าจากกลุ่มที่หนึ่งมาก่อน แต่ลาออกจากกลุ่มที่หนึ่งไปเพราะมีลูกทำให้ไม่สามารถทำงานตามเวลาที่นายจ้างกลุ่มที่หนึ่งกำหนดได้

กิจการรับเหมาช่วงของกลุ่มนี้ดำเนินมาอย่างลุ่ม ๆ ดอน ๆ ตลอดเกือบสิบปี เราอาจจะมองเห็นพัฒนาการของกลุ่ม จากการผลิตเสื้อผ้าที่ใช้ความชำนาญจากน้อย ไปหามาก และมองเห็นการปรับตัวในแง่ของระบบการจัดการผลิตที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น แม้ว่าบางช่วงที่เศรษฐกิจกำลังเจริญเติบโตอย่างมาก คือราวปี 2534 - 2539 พวกเธอจะมีรายได้ดีมาก กระนั้นการขูดรีดแรงงานตนเองให้ทำงานหามรุ่งหามค่ำเพื่อให้ทันกับเวลาส่งงานก็ไม่ได้ผ่านพ้นไป ความไม่มั่นคงของกลุ่มรับเหมาช่วงที่ผู้รับเหมารายย่อยเป็นผู้ประกอบการเอง และมีข้อจำกัดด้านเงินทุนก็ยังคงมีอยู่สูง แม้จะอาศัยความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในการก่อตั้งและดำเนินกิจการ ด้วยการจ้างงานราคาถูกกว่าค่าจ้างที่ได้จากการออกไปเย็บผ้าตามโรงงานนอกหมู่บ้าน และอาศัยการฝึกฝีมือให้แก่แรงงานไร้ฝีมือด้วยการทำงานไปพร้อม ๆ กัน เมื่อเกิดปัญหาจนกลุ่มไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ สวัสดิการที่แรงงานกลุ่มนี้ได้รับหลังจากเลิกจ้างจึงมาจากภาคเกษตรกรรม ซึ่งเปรียบเสมือนกำแพงที่พวกเธอใช้พิงหลังยามซวนเซ ลองนึกภาพว่ากลุ่มรับเหมาช่วงที่มีอยู่ในประเทศกี่ร้อยกี่พันกลุ่มที่ล้มเลิกกิจการไปด้วยพิษเศรษฐกิจ แม้จะไม่ใช่การล้มที่ส่ง

เสียงดังกระทบกระเทือนให้เห็นกันชัด ๆ อย่างการล้มละลายของกิจการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ แต่ทางรัฐและธุรกิจเอกชนก็คงจะไม่ถึงกับไม่รู้สึกถึงผลกระทบที่มีต่อแรงงานนอกระบบประเภทนี้ หากแต่ว่าการนำเสนอทางออกของอุตสาหกรรมการผลิตต่าง ๆ ในภาวะที่เงินทุนหมุนเวียนในประเทศกำลังขาดแคลน คือการเสนอให้กระจายงานออกไปยังอุตสาหกรรมพื้นบ้านในชนบท คำถามที่ตามมาจากข้อเสนอดังกล่าว และกำลังถูกพิจารณาผลักดันในระดับนโยบายก็คือมีกฎหมายใดที่คุ้มครองสิทธิพื้นฐานของแรงงานอุตสาหกรรมพื้นบ้านเหล่านี้บ้าง

1.2 ความแตกต่างระหว่างผู้รับเหมาช่วงกับช่างเย็บผ้า

หากพิจารณาช่วงอายุของผู้หญิงสองกลุ่ม คือผู้รับเหมาช่วง กับลูกน้องซึ่งเป็นช่างเย็บผ้าและคนขึ้นเตา จะพบว่าส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่อยู่ในวัยแรงงานระหว่าง 21 - 49 ปี และแต่งงานแล้วเป็นส่วนใหญ่

ก. ผู้รับเหมาช่วง

ผู้รับเหมาช่วงจะเป็นผู้หญิงที่มีอายุระหว่าง 39 - 49 ปี (ทั้งที่เคยเป็นและยังเป็นอยู่) แต่งงานแล้ว มีการศึกษาระดับประถมต้น และมีความสามารถในการตัดและเย็บ ซึ่งฝึกฝนหลักการมาจากการเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าในตัวเมืองเชียงใหม่และสันกำแพง และอาศัยประสบการณ์เพิ่มความชำนาญให้กับตัวเอง จนสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ช่างรุ่นหลังซึ่งเป็นลูกน้อง นับได้ว่าเป็นรุ่นใหญ่ของแรงงานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปของชุมชน ความพิเศษของผู้รับเหมาช่วงที่แตกต่างจากช่างเย็บผ้าทั่วไปนอกเหนือจากความสามารถในการตัดผ้า และสร้างแบบ ก็คือประสบการณ์ในการทำงานนอกหมู่บ้านที่ต่อเนื่อง และบุคคลิกนิสัยที่คล่องแคล่วว่องไว รู้จักคุ้นเคยกับเจ้าของงานเป็นอย่างดี (ซึ่งเธออาจจะเป็นฝ่ายเข้าไปเสนอตัวรับงานด้วยตนเองทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักเจ้าของงานมาก่อน หรืออาจจะเป็นเจ้าของงานที่เธอเคยเป็นลูกน้องเก่าก็ตาม)

ผู้รับเหมาช่วงรายหนึ่งเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า ก่อนที่ตนจะตั้งกลุ่มเปิดกิจการรับเหมาช่วงนั้น เคยทำงานมาแล้วหลายอย่าง เช่น รับจ้างดำนา เป็นลูกจ้างเย็บผ้าตามโรงงานในอำเภอสันกำแพง เธอและสามีรับซื้อพริกแห้งจากอำเภอฝางไปขายทางอีสาน ซื้อผักสดจากนครปฐมไปขายที่ลำปาง แต่ด้วยความไม่เคยค้าขายมาก่อนก็ประสบการขาดทุน จนในที่สุดก็ต้องกลับมาเย็บผ้าอยู่ที่บ้านเหมือนเดิม จนกระทั่งมีนายหน้านำผ้ามาจ้างตัดเย็บ กระนั้นเมื่อเธอเห็นว่าการรับงานผ่านนายหน้าทำให้เธอเสียรายได้ที่ควรจะได้ เธอจึงแอบไปติดต่อกับเจ้าของงานโดยตรงและรับงานในราคาเท่ากับที่นายหน้าได้ สร้างความโกรธแค้นให้กับนายหน้าเป็นอย่างมาก แต่เธอก็ไม่เกรงกลัว เพราะเธอกล่าวว่าเธอทำไปเพื่อให้กิจการของเธอดำเนินต่อไปได้ ลูกน้องของเธอ

สะท้อนความเห็นว่าคนที่จะเป็นผู้รับเหมางานนั้นต้องเป็นคนเก่ง ใจเด็ด และติดต่อกับคนภายนอก (หมู่บ้าน)ได้ ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้จะโดดเด่นกว่าช่างเย็บผ้าโดยทั่วไป

ส่วนผู้รับเหมาช่วงรายอื่น ๆ ก็มีคุณสมบัติคล้าย ๆ กันในแง่ของการกล้าตัดสินใจ มีประสบการณ์ทำงานตัดเย็บเสื้อผ้ามาก่อน และมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนโดยเฉพาะผู้จ้างงานอย่างสม่ำเสมอ ข้อแตกต่างของผู้รับเหมาช่วงแต่ละรายจะขึ้นอยู่กับเงินทุนมากน้อยแตกต่างกัน บางรายไม่เชิงว่าจะเป็นผู้ประกอบการเอง เนื่องจากไม่ได้เป็นผู้ลงทุนเครื่องมือการผลิตทั้งหมด แต่เป็นเพียงผู้รับงานมาจัดการแทนกลุ่มและถูกผูกขาดการผลิตงานจากเจ้าของเครื่องมือการผลิตเพียงเจ้าเดียว ซึ่งลักษณะการลงทุนเครื่องมือการผลิตของเจ้าของงานแสดงว่าเจ้าของงานจะมีงานป้อนให้กลุ่มทำอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มอื่น ๆ ผู้รับเหมาช่วงจะเป็นเจ้าของกิจการและเครื่องมือการผลิตด้วยซึ่งทำให้เธอสามารถรับงานจากผู้จ้างหลายเจ้า อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างหลักประกันการจ้างงานให้สม่ำเสมอและมีปริมาณเพียงพอต่อการผลิตด้วยตัวของผู้รับเหมาเอง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าผู้รับเหมาช่วงจะมีความคล่องตัวในการติดต่อกับคนภายนอก แต่สภาวะการทำงานที่รัดตัวทำให้ผู้รับเหมาไม่สามารถออกไปรับส่งงานเป็นประจำได้ วิธีการให้ผู้จ้างงานนำงานมาส่งและรับงานที่ทำเสร็จแล้วไปด้วยตนเอง โดยหักค่าขนส่งออกจากค่าจ้าง ซึ่งเป็นทางเลือกที่ผู้รับเหมาส่วนใหญ่ยินดี มากกว่าที่จะมาเสียเวลาจ้างรถไปรับส่งงานโดยผู้รับเหมาเอง

ข. ช่างเย็บผ้า

ช่างเย็บส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมต้น อายุระหว่าง 21 - 48 ปี เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับ (ประถม 4) พวกเธอจะเป็นแรงงานในครอบครัวที่ช่วยงานในไร่นาเป็นหลัก และต่อมาไม่นานนักก็เข้าสู่การเป็นแรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูป ด้วยการฝึกหัดเย็บผ้าในหมู่บ้านตามหมู่บ้านใกล้เคียง และในตัวอำเภอสันกำแพง บางรายก็จะรับจ้างเป็นคนงานในโรงบ่มใบยาสูบ หรือเป็นช่างแกะสลักไม้ตามโรงงานละแวกนั้น บ้างก็จะเป็นคนงานในโรงงานผลิตเครื่องปั้นดินเผา เป็นกรรมกรงานก่อสร้างในตัวเมืองเชียงใหม่ และบางรายก็อาจจะไปไกลกว่านั้นโดยติดตามคนรู้จักไปเป็นช่างเย็บผ้าถึงกรุงเทพ แต่ด้วยความไม่คุ้นเคยกับชีวิตในเมืองใหญ่ และห่างไกลญาติพี่น้อง เกิดความเหงาและหวาดกลัว ทำให้ต้องกลับมาหางานทำที่หมู่บ้านในเวลาเพียงข้ามวัน ผู้ที่เคยรับจ้างดำนาในฤดูฝนอาจจะยังคงรับจ้างทำอยู่เรื่อย ๆ หากในช่วงนั้นไม่มีงานเย็บผ้า แต่ผู้ที่มีที่นาเป็นของตนเองส่วนใหญ่จะดำนาเฉพาะที่นาของตนเอง และหลีกเลี่ยงการรับจ้างดำนาด้วยเหตุผลที่ว่า ไม่คุ้นเคยกับการทำนาเสียแล้ว งานเย็บผ้าสบายกว่าและทำในร่มรายได้จากการเย็บผ้าก็มีมากกว่า แม้ในปีที่เศรษฐกิจดีมาก ๆ แรงงานในไร่นาจะขาดแคลนอย่าง

หนัก และค่าจ้างคนงานในภาคเกษตรจะมีสูง ช่างเย็บผ้าเหล่านี้ก็ไม่ค่อยสนใจไปรับจ้างกันนัก เพราะยังมีงานเย็บผ้าที่สบายกว่ามารองรับ อย่างไรก็ตามก่อนฤดูทำนาในปี 2541 กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปของนางสุพรรณได้ล้มเลิกกิจการลง รวมทั้งเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศทรุดหนัก เพราะขาดสภาพคล่องทางการเงิน สร้างสภาวะขาดแคลนงานกันโดยทั่วหน้า ไม่ว่าจะเป็นงานก่อสร้าง งานหัตถอุตสาหกรรม งานในธุรกิจท่องเที่ยว ฯลฯ ครัวเรือนต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่ร้างลาการทำนามาหลายปีรวมทั้งช่างเย็บผ้าด้วยต่างก็กลับเข้าสู่ภาคเกษตรกันอีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากการทำนาอย่างคึกคักในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม - ปลายเดือนสิงหาคม

2 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับเหมางานกับผู้รับจ้างเย็บผ้า

โครงสร้างของกลุ่มเย็บผ้ามีการจัดลำดับชั้นระหว่างแรงงานเป็นแบบหลวม ๆ โดยมีผู้รับเหมาช่วงเป็นหัวหน้ากลุ่มซึ่งเป็นตำแหน่งที่อยู่ส่วนยอดบนสุด ในขณะที่ช่างเย็บผ้าจะอยู่ในส่วนฐานล่างของปิรามิด กรณีของกลุ่มที่ 1 จะมีแรงงานทำหน้าที่รีดผ้า และมีเด็กฝึกงานทั่วไปช่วยรีดปกเสื้อ เก็บกวาด เย็บกระดุม และคนชราคอยช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งล่างสุดรองลงไปจากตำแหน่งของช่างเย็บผ้า แต่การบริหารงานทั้งหมดจะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้รับเหมาช่วงในฐานะที่เป็นผู้ประกอบการเจ้าของปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นการตัดผ้า ติดต่อประสานงานกับผู้จ้าง ควบคุมคุณภาพการผลิต จัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ทำการผลิต และฝึกสอนงานให้แก่เด็กฝึกงาน ส่วนกลุ่มที่ 2 จะแตกต่างจากกลุ่มที่ 1 เล็กน้อยกล่าวคือ ผู้รับเหมาช่วงซึ่งเป็นช่างตัดผ้าและมีความสามารถสร้างแบบได้ด้วย จะอยู่ส่วนบนรองลงจากนายจ้างซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต รองลงมาจะเป็นผู้ช่วยตัดผ้า ซึ่งทำงานใกล้ชิดกับผู้รับเหมาช่วงมากที่สุด ส่วนช่างเย็บผ้าจะอยู่บริเวณฐานล่างสุด โดยทำหน้าที่ทั้งเย็บผ้าและรีดให้เรียบร้อยเมื่อการตัดเย็บเสร็จสมบูรณ์ (ดูแผนภาพที่ 4, 5 ประกอบ)

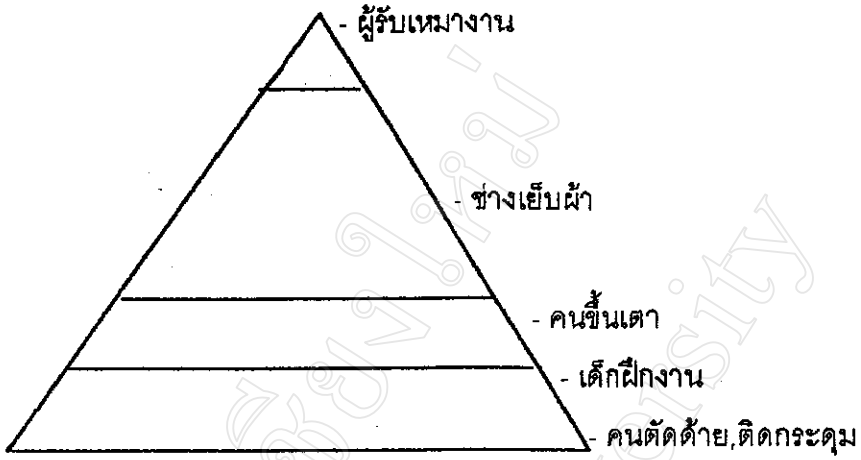

ภาพ 4 โครงสร้างการจัดลำดับชั้นแรงงานของกลุ่มที่ 1

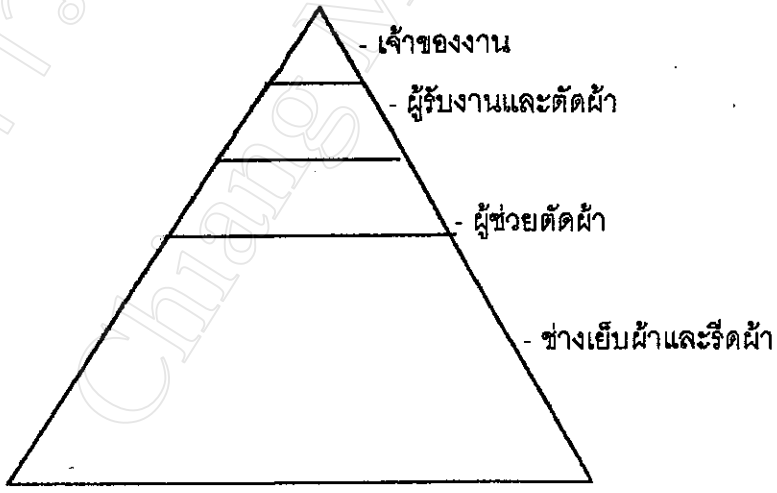

ภาพ 5 โครงสร้างการจัดลำดับชั้นแรงงานของกลุ่มที่ 2

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบการจัดองค์กรของกลุ่มที่หนึ่ง และกลุ่มที่สอง จะเห็นว่ากลุ่มที่หนึ่งนั้นมีลักษณะการจัดองค์กรที่ใกล้เคียงกับระบบโรงงานมากที่สุด มีการผลิตงานแยกเป็นขั้นตอน แต่ละขั้นตอนจะมีคนทำหน้าที่รับผิดชอบเป็นส่วน ๆ และจะเสร็จสมบูรณ์เมื่อผ่านการรีดโดยคนขึ้นเตา ส่วนกลุ่มที่สองจะมีลักษณะการแยกส่วนทำการผลิตเพียงสามขั้นตอน คือขั้นตอนที่หนึ่งผ่านการสร้างแบบและตัดโดยช่างตัด และขั้นตอนที่สองคือเย็บเข้าตัว เย็บกระดุม และรีด โดยช่างเย็บคนเดียวกัน และขั้นตอนที่สามเป็นการตรวจสอบคุณภาพโดยช่างตัดหรือผู้รับเหมาช่วงส่วนหน้าที่อื่น ๆ ของผู้รับเหมาช่วงนอกเหนือจากการผลิตแล้วยังเป็นเสมือนหัวหน้ากลุ่ม ผู้รับงานจากผู้จ้าง

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับเหมาช่วงกับลูกน้องของกลุ่มที่หนึ่ง เป็นความสัมพันธ์ของนายจ้างกับลูกจ้าง ซึ่งมีพื้นฐานเดิมจากการเป็นเครือญาติและเพื่อนบ้าน สอดแทรกด้วยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์อีกชั้นหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์แบบเครือญาติระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างก็มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละรายขึ้นอยู่กับว่า "ใครต้องการใครมากกว่ากัน" กล่าวคือ ช่างเย็บผ้ารายที่มีฝีมือดีจะเป็นที่ต้องการของนายจ้าง เธอสามารถต่อรองค่าจ้างได้ในอัตราสูงกว่าช่างเย็บรายอื่น ๆ ในขณะที่ช่างเย็บบางรายที่แม้จะเป็นญาติผู้น้องแต่ยังมีฝีมือไม่ถึงขั้นก็จะได้รับมอบหมายให้เย็บผ้าแบบง่าย ๆ เช่นการพับริมผ้า และหัดตีเกร็ด ซึ่งการเข้ามาทำงานของเธอได้รับการฝากฝังจากพ่อซึ่งมีศักดิ์เป็นอาของผู้รับเหมา ในกรณีเช่นนี้ผู้รับเหมาเห็นว่าเป็นการช่วยญาติของเธอให้มีโอกาสฝึกฝีมือในระดับที่สูงขึ้นไป (เดิมช่างเย็บรายนี้เคยเย็บหมอนมาก่อน ซึ่งเป็นงานที่ง่ายกว่าเย็บเสื้อผ้าส่งไนท์บาซาร์มาก) อัตราค่าจ้างที่เธอได้รับจะเทียบเท่ากับฝีมือของเธอซึ่งต่ำกว่าช่างเย็บรายอื่น ๆ ดังนั้นสำหรับผู้รับเหมาแล้วความเป็นญาติจะต้องแยกแยะด้วยการพิจารณาฝีมืออีกด้วย แต่ในความเป็นญาตินั้นก็ช่วยเปิดโอกาสให้ช่างเย็บสามารถเข้ามาทำงานในกลุ่มก่อนรายที่ไม่ใช่ญาติ

จากระบบความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอยู่สองระบบนี้เองทำให้เกิดความขัดแย้งภายในกลุ่ม เนื่องจากนายจ้างปฏิบัติต่อลูกจ้างแต่ละคนแตกต่างกัน เมื่อมองอย่างผิวเผินเราจะคิดว่าคนที่ทำงานในแห่งเดียวกัน เพศเดียวกัน และทำหน้าที่อย่างเดียวกัน ก็น่าจะได้รับค่าตอบแทนการทำงานเท่ากัน แต่ความเป็นจริงแล้ว ช่างเย็บในกลุ่มดังกล่าวซึ่งมีจำนวน 6 คนนั้น ไม่ได้รับค่าตอบแทนเท่ากันทุกคน และเรื่องค่าตอบแทนนี้ถูกปิดเป็นความลับ ผู้รับเหมาช่วงจะใช้วิธีลดค่าจ้างให้ถูกลงโดยอ้างว่าทำงานอยู่ในหมู่บ้านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก ช่างเย็บสามารถกลับบ้านไปรับประทานอาหารได้ตอนพักเที่ยง และไม่ต้องเดินทางไปมาลำบาก เพราะนอกหมู่บ้านรถราวิ่งกันขวักไขว่เป็นอันตรายขณะเดินทาง ค่าจ้างจึงจ้างได้ถูกกว่าและลูกน้องก็ยอมรับอัตราจ้างนั้น แต่

เดิมช่างเย็บของกลุ่มดังกล่าวเคยได้รับค่าจ้างเท่ากันเนื่องจากได้ค่าจ้างผลิตเป็นรายตัว ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนระบบการผลิตใหม่เป็นให้ช่างเย็บแต่ละคนผลิตเป็นชิ้น ๆ แยกส่วนกันเพื่อความรวดเร็วในการผลิต โดยตกลงกันว่าจะจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันเท่า ๆ กัน ภายหลังช่างเย็บจึงพบว่าความจริงแล้วค่าจ้างไม่ได้เท่ากันตามที่ตกลงกันไว้ คือช่างเย็บสองคนซึ่งเป็นญาติของผู้รับเหมาจะได้ค่าจ้างสูงสุดวันละ 100 บาท แต่ค่าจ้างนี้ถูกปิดเป็นความลับและผู้รับเหมาจะอ้างว่าทุกคนได้เท่ากันคือวันละ 80 บาท หนึ่งในสองคนนี้ถูกผู้รับเหมาชวนมาทำงานโดยสัญญาว่าจะให้ค่าจ้างเท่ากับที่หมู่บ้านอื่นจะจ้างเธอ (บ้านสันกำแพง) ซึ่งเธอเรียกค่าจ้าง 100 บาทเท่ากับที่บ้านสันกำแพงจะจ้าง อีกรายหนึ่งผู้รับเหมาให้เหตุผลว่าเธอควรจะได้ค่าจ้างสูงกว่าคนอื่นเพราะเย็บปกได้สวยงาม ซึ่งช่างเย็บอีกสี่คนได้ค่าจ้าง 85 - 90 บาท ต่อวัน รายที่ได้ต่ำกว่าเพื่อนเมื่อทราบว่าตนถูกปิดบังความจริงให้เข้าใจว่าได้ค่าจ้างเท่ากันกับคนในกลุ่มด้วยอัตราเพียง 85 บาท จึงต่อว่านายจ้างและเกิดการต่อรองกันขึ้นจนในที่สุดต่อรองค่าจ้างกันได้ในอัตราวันละ 90 บาททุกราย (ซึ่งก็ยังต่ำกว่าค่าจ้างในตัวอำเภอสันกำแพงที่จ้างในอัตราทั่วไป 100 - 120 บาท) ยกเว้นสองรายแรกที่ได้ค่าจ้างมากเป็นพิเศษคือวันละ 100 บาท โดยผู้รับเหมาจะให้เหตุผลของค่าจ้างที่สูงกว่าว่าเป็นเรื่องของฝีมือ แต่ก็ถูกโต้จากลูกน้อง(ที่ไม่ใช่ญาติ)ว่าฝีมือเท่ากัน การที่ลูกน้องรายอื่นยอมให้สองรายนั้นได้ค่าจ้างสูงกว่าเพราะเห็นว่าทั้งสองรายเป็น "ญาติ" ของผู้รับเหมา

ความสัมพันธ์ระหว่างผู้รับเหมาช่วงกับลูกน้องที่นอกเหนือจากการเป็นนายจ้างกับลูกจ้างแล้ว ยังต้องอาศัยความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์สอดแทรกเข้าไปด้วยเสมอ ดังกรณีที่ผู้รับเหมาช่วงของกลุ่มที่หนึ่งปฏิบัติต่อลูกน้องบางรายที่เป็นเด็กฝึกงานและลูกน้องที่ทำหน้าที่รีดผ้าซึ่งเป็นเด็กสาวจากหมู่บ้านอื่นที่มีฐานะยากจน โดยการให้ที่อยู่อาศัยในบ้านของตนเอง และรับผิดชอบเรื่องอาหารการกินของลูกน้อง ลูกน้องทั้งสองรายของเธอเปรียบเสมือนลูกสาวที่ต้องช่วยงานแม่และได้ค่าตอบแทนเล็ก ๆ น้อย ๆ ก่อนที่จะพัฒนาฝีมือของตนเองให้สามารถรับจ้างเป็นช่างเย็บหรือคนรีดผ้า อย่างไรก็ตามลูกน้องทั้งสองรายนี้ก็ยังไม่ได้พัฒนาฝีมือไปถึงขั้นเป็นช่างเย็บตามที่หวังไว้เนื่องจากผู้รับเหมาได้เลิกทำกิจการไปเสียก่อน ดังนั้นคนหนึ่งจึงกลับไปทำงานกับสามีของผู้รับเหมาแทน และอีกรายหนึ่งที่ทำหน้าที่รีดผ้าซึ่งต่อมาได้แต่งงานกับคนในหมู่บ้านสันเวียงใต้ ก็ไปฝึกเย็บผ้ากับผู้รับเหมารายใหม่

กรณีความไม่เท่าเทียมในเรื่องค่าจ้างระหว่างช่างเย็บผ้าในกลุ่มได้ลดความศรัทธาในตัวผู้รับเหมาลง โดยเฉพาะจากลูกน้องที่ไม่ได้เป็นเครือญาติ แต่กระนั้นก็ตามลูกน้องของกลุ่มนี้ต่างก็ลงความเห็นว่ารายได้ที่ได้รับค่อนข้างดี และได้รับเงินตรงเวลา ซึ่งเป็นความสามารถในการบริหารการเงินของผู้รับเหมา

ความไม่ลงรอยกันระหว่างผู้รับเหมากับลูกน้องปรากฏขึ้นอีกครั้ง เมื่อผู้รับเหมาหยุดกิจการรับเหมาช่วง และขายจักรเย็บผ้าให้กับลูกน้องแต่ละคนไป โดยผู้รับเหมาจะเก็บไว้ใช้เองสองตัว ส่วนที่เหลือซึ่งเป็นทั้งจักรเก่าและจักรใหม่ก็ขายให้ลูกน้องทั้งหมด ปัญหามาสะดุดตรงที่จักรมีจำนวนไม่พอสำหรับลูกน้องทั้งหมด และผู้รับเหมาอยากจะขายจักรคุณภาพดีให้แก่ลูกน้องที่เป็นญาติของตนก่อน ถ้าญาติของเธอไม่ต้องการจึงจะเหลือขายให้กับลูกน้องคนอื่นต่อไป จักรเย็บผ้าที่แม้จะราคาถูกกว่าซื้อใหม่แต่ก็เป็นจำนวนเงินก้อนใหญ่ ลูกน้องที่ฐานะไม่ดีนักและไม่ได้เป็นญาติสนิทจะต้องการเวลาตัดสินใจระยะหนึ่งก่อน ซึ่งเธอก็ยังไม่ได้กล่าวเป็นมั่นเหมาะว่าต้องการซื้อจักร เธอต้องไปเดินสำรวจราคาจักรเย็บผ้าตามท้องตลาด ที่คาดว่าจะพบจักรที่มีคุณภาพดีเท่าเทียมกับของผู้รับเหมาและราคาถูกกว่า ในระหว่างตัดสินใจนั่นเองที่ทำให้เธอพลาดสิทธิซื้อจักรของผู้รับเหมา และน้อยใจที่ตนไม่ได้สิทธินั้นก่อนทั้ง ๆ ที่จักรเย็บผ้าตัวนั้นเธอเคยใช้อยู่เป็นประจำ เธอตัดพ้อผู้รับเหมาว่ารักลูกน้องไม่เท่ากัน ส่วนผู้รับเหมาเองก็ให้เหตุผลว่าตนต้องการคำยืนยันที่แน่นอนว่าลูกน้องต้องการซื้อหรือไม่ เพราะเธอต้องการเงินจำนวนนี้ไปใช้หนี้ และจ่ายค่ารักษาพยาบาลแม่ที่เพิ่งไปผ่าตัดกระดูกต้นขา แต่ลูกน้องคนดังกล่าวไม่เคยพูดว่าอยากจะซื้อจักรของเธอหน้าซ้ำยังกล่าวว่าขายจักรราคาแพงอีกด้วย และใจจริงแล้วเธอก็เห็นว่าจักรตัวดังกล่าวใหม่ที่สุด จึงตั้งราคาไว้สูงกว่าจักรตัวอื่น ๆ และด้วยความเสียดายจึงอยากจะให้ญาติผู้น้องของเธอซื้อเอาไว้ เมื่อสบช่องที่ลูกน้องที่เคยขัดแย้งกับเธอเรื่องค่าจ้างไม่ยืนยันความต้องการจักร เธอจึงรีบขายให้ญาติผู้น้องไป ภายหลังลูกน้องคนนั้นสามารถซื้อจักรเย็บผ้าราคาถูกกว่าแต่เก่ากว่ามาใช้งานที่บ้าน และยังโกรธผู้รับเหมารายนี้อยู่

อย่างไรก็ตามความขัดแย้งดังกล่าวก็ยุติลงได้ เมื่อลูกน้องเก่าของเธอประสบปัญหารายได้ตกต่ำเป็นเวลาหลายเดือน เนื่องจากผ้าที่พวกเธอขวนขวายหามาเย็บเองนั้นมีจำนวนจำกัดและราคาค่าจ้างก็ต่ำกว่ามากเมื่อเปรียบเทียบกับรายได้ในแต่ละวันที่พวกเธอเคยได้รับ ส่วนผู้รับเหมารายนี้ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับผู้จ้างงานเดิมเอาไว้ได้ทั้งหมด (สามราย) และสามารถหางานมาแจกจ่ายให้กับลูกน้องเก่าได้อีก โดยคิดค่าจ้างเย็บเป็นรายตัวให้ตัวละ 13 บาท และเธอนั้นจะเป็นทั้งช่างตัด (ในส่วนนี้เธอคิดค่าจ้างให้ตัวเองด้วยประมาณตัวละ 10 บาท) ช่างเย็บผ้าและรีดผ้าที่เย็บเสร็จแล้ว การผันตัวเองมาเป็นต้นสายและจ้างลูกน้องทำงานโดยคิดอัตราค่าจ้างเป็นรายตัว ทำให้งานที่เธอแจกจ่ายให้ลูกน้องไปทำที่บ้านสามารถกระจายได้กว้างขวางขึ้น กล่าวคือประกอบด้วยลูกน้องเก่าที่เป็นช่างเย็บหกคน รวมกับพี่สาวที่เธอเคยรับสืบทอดกิจการมา และญาติผู้น้องอีกหนึ่งคน ความสัมพันธ์ของเธอกับลูกน้องหลังจากโกรธเคืองกันอยู่พักใหญ่ก็กลับดี

ขึ้น เมื่อเธอให้ลูกน้องอีกคนหนึ่งไปเรียกลูกน้องคนดังกล่าวรับผ้าไปเย็บ เท่ากับว่าเธอได้ช่วยเหลือโดยการหางานให้ลูกน้องคนนี้ทำ

การเปลี่ยนสถานะของผู้รับเหมาจากนายจ้างมาเป็นต้นสาย คอยแจกจ่ายงานให้ลูกน้อง ช่วยลดปัญหาความตึงเครียดในการทำงานร่วมกันลงได้เป็นอย่างดี และยิ่งแสดงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนขึ้นในฐานะผู้เป็นที่พึ่งของลูกน้อง นอกจากนี้ผู้รับเหมาเองยังสามารถลดภาระในการลงทุนและจัดการการเงิน ที่จะนำมาใช้จ่ายในแต่ละงวด ส่วนลูกน้องที่มีฝีมือในการเย็บผ้าก็มีอิสระในการหางานมาทำซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงต้นสายรายเดียว

การจัดลำดับความสัมพันธ์ของผู้หญิงที่ทำงานในระบบรับเหมาช่วงชั้นในสุด ก็คือเหล่าเครือญาติที่ทำงานด้วยกัน ผู้ที่ไม่ได้เป็นเครือญาติจะถูกจัดชั้นความสัมพันธ์ให้อยู่ห่างออกไป การมีฝีมือในการทำงานเป็นตัวแปรที่เพิ่มอำนาจการต่อรองค่าจ้างได้มากขึ้น ปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มซึ่งเกิดขึ้นระหว่างหัวหน้ากับลูกน้องมักจบลง และเป็นที่ยอมรับในการตัดสินใจ ด้วยคำว่า "การเป็นญาติกัน" ไม่ว่าสาเหตุของความขัดแย้งจะมีที่มาจากความสัมพันธ์เชิงการจ้างงานหรือความสัมพันธ์ส่วนบุคคล อย่างไรก็ตามใช่ว่าจะไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างหัวหน้ากับลูกน้องที่เป็นญาติสนิท แต่ความขัดแย้งนั้นเป็นเพียงเรื่องของอำนาจในการต่อรองของคนที่ถือสิทธิของความเป็นญาติใกล้ชิด ที่สามารถแสดงความไม่พอใจหรือต่อต้านได้ทันควัน เช่นไม่มาทำงานหรือแสดงความไม่พอใจเมื่อผู้รับเหมาตำหนิผลงาน ซึ่งผู้รับเหมาจะต้องใช้ความประนีประนอมเยือกเย็น และสั่งสอนในฐานะพี่สาว

3 ความสัมพันธ์ระหว่างผู้จ้างกับกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า

ถึงแม้ว่ากลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้ากลุ่มที่สองจะมีฐานะเป็น "ผู้รับจ้าง" ซึ่งสามารถรับงานมาทำภายใต้เงื่อนไขเวลาที่ผู้รับจ้างนั้นมีอยู่ แต่ความเป็นอิสระในการรับงานก็ไม่ได้มีตามไปด้วย และอาจเรียกได้ว่ายังอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ของผู้จ้าง กล่าวคือพวกเธอไม่สามารถรับงานจากผู้จ้างรายอื่นก่อนได้รับการอนุญาตจากผู้จ้าง ขาประจำเนื่องจากพวกเธอไม่ได้เป็นเจ้าของอุปกรณ์การผลิต การผูกขาดแรงงานสามารถกระทำได้ในกรณีเช่นนี้ ซึ่งแม้ว่างานที่พวกเธอรับมาทำจะมีน้อยกว่างานของกลุ่มที่หนึ่ง แต่ข้อดีของการมีผู้จ้างขาประจำและผู้จ้างเป็นผู้ลงทุนอุปกรณ์การผลิตเองทำให้พวกเธอมีหลักประกันว่าจะมีงานป้อนเข้ามาเรื่อย ๆ บางครั้งในช่วงที่งานขาดไปนานพวกเธอก็จะขออนุญาตเจ้าของอุปกรณ์การผลิตรับงานจากผู้จ้างรายอื่นมาเสริมได้ การต่อรองค่าจ้างในการตัดเย็บเสื้อผ้าระหว่างผู้จ้างกับผู้รับจ้างมีอยู่เป็นประจำ แต่ผู้รับจ้างมักจะต่อรองไม่ได้ และไม่ว่าผู้จ้างจะยกเหตุผลใดมาอ้างก็ตาม ผู้รับจ้างก็รู้ว่าไม่สามารถต่อรองด้วยการหักหาญ พวก

เธอไม่สามารถต่อรองค่าจ้างด้วยการเปรียบเทียบกับผู้จ้างรายอื่น หรือปฏิเสธงานได้เลย และพวกเธอเองก็จะไม่ทราบราคาขายของสินค้าที่เธอผลิตได้ ดังนั้นค่าจ้างที่เคยได้รับในปัจจุบันจึงยังคงเท่ากับค่าจ้างที่พวกเธอได้รับเมื่อสองปีก่อน แม้ว่าค่าใช้จ่ายในการบริโภคประจำวันของปัจจุบันจะสูงกว่าเมื่อสองปีก่อน หากเทียบสัดส่วนราคาสินค้าบริโภคกับค่าจ้างเมื่อสองปีก่อนกับปัจจุบัน อาจเรียกได้ว่าพวกเธอทำงานเท่าเดิมแต่ค่าจ้างที่แท้จริงถูกลง

การเรียกร้องค่าจ้างจะกระทำจากระดับช่างเย็บผ่านผู้รับงานซึ่งเป็นหัวหน้ากลุ่มของพวกเธอ การเป็นกันชนระหว่างช่างเย็บกับผู้จ้างทำให้ผู้รับงานอึดอัดใจ เนื่องจากหน้าที่ทำการเจรจาจะตกอยู่กับเธอ (และมักจะไม่ได้ผล) ความไม่พึงพอใจที่ได้ค่าแรงต่ำของช่างเย็บจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้นหากคนใดคนหนึ่งทราบว่าราคาขายเสื้อที่พวกเธอเย็บนั้นสูงกว่าค่าแรงของเธอมาก เช่นราคาขายเสื้อหนึ่งตัวเท่ากับ 450 - 550 บาท แต่ค่าเย็บที่พวกเธอได้กลับต่ำเพียง 10 - 15 บาท (รวมกับค่าตัดอีกประมาณ 10 บาท ดังนั้นค่าตัดเย็บต่อตัวตกประมาณ 20 - 25 บาท) ฝ่ายผู้จ้างเองก็กล่าวว่าตนเป็นผู้ลงทุนและจัดการทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นค่าผ้า ค่าเช่าร้าน ค่ารถที่ต้องใช้ในการเดินทางติดต่อกับผู้รับจ้าง ในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำนักท่องเที่ยวไม่มีกำลังซื้อสินค้าเหมือนเมื่อ 4 - 5 ปีก่อน ทำให้ผู้จ้างต้องหมุนเงินด้วยความยากลำบาก และพยายามนำเศษผ้าที่เหลือจากการตัดเย็บมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เช่นนำเศษผ้าไหมชิ้นเล็ก ๆ มาต่อเป็นผืนใหญ่และเย็บเป็นเสื้อกันหนาว เศษที่เหลือก็สามารถนำมาทำเป็นกระเป๋าสะพาย กระเป๋าเงิน จนกระทั่งผ้าคาดผม หรือนำเศษผ้าใยกัญชามาทำเป็นที่รองแก้ว ซึ่งแรงงานของกลุ่มที่สองจะเป็นผู้ผลิตทั้งสิ้น งานบางประเภทที่ต้องอาศัยแรงงานไร้ฝีมือจำนวนมากก็จะถูกส่งต่อไปยังกลุ่มแม่บ้านตามภาคอีสาน เพื่อเย็บเศษผ้าเป็นดอกกลม ๆ (เย็บด้วยมือ) โดยค่าแรงที่แม่บ้านทางภาคอีสานจะได้รับก็คือดอกละ 1 บาท หลังจากนั้นจะนำดอกที่เย็บได้ส่งมายังแม่บ้านแถบเชียงใหม่เย็บต่อเป็นตัวเสื้อ (เสื้อหนึ่งตัวใช้เศษผ้าที่ทำเป็นดอกมาต่อกันประมาณ 300 ดอก) ซึ่งก็เป็นงานที่ทำด้วยมืออีกเช่นกัน

จะเห็นว่างานตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปของกลุ่มนี้มีความเชื่อมโยงกับแรงงานอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งอยู่ในเขตใกล้เคียงคือจังหวัดเชียงใหม่และเขตที่ไกลออกไปถึงจังหวัดทางภาคอีสาน แม้ว่าแรงงานทั้งสองระดับนี้จะไม่รู้จักกันเลยแต่ก็สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ทางสายงานการผลิต ที่มีผู้จ้างงานทำหน้าที่เป็นเสมือนข้อต่อให้แรงงานทั้งสองระดับนี้เชื่อมโยงถึงกัน

ภาวะของการเป็นเสมือนหนังหน้าไฟระหว่างผู้จ้างกับลูกน้องของผู้รับเหมางานก่อความตึงเครียดขึ้นบ่อย ๆ จนบางครั้งเธอบ่นว่าอยากจะเลิกทำแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ช่างเย็บซึ่งต้องอาศัยผู้รับเหมางานเป็นผู้ตัดผ้าก็จะสงบปากคำลงไป เพราะมันหมายถึงพวกเธออาจจะต้อง

ตกงานเนื่องจากขาดคนตัดผ้า ซึ่งพวกเธอไม่สามารถจะทำเองได้ อย่างไรก็ตามผู้จ้างงานก็ยังมียุทธวิธีออมชอมด้วยทางอื่นอยู่บ้างเช่นการให้โบนัสแก่กลุ่มผู้รับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าโดยการให้เงินมาจัดงานเลี้ยงฉลองปีใหม่ ในกรณีเช่นนี้ช่างเย็บของกลุ่มที่หนึ่งกล่าวเปรียบเทียบกับผู้รับเหมาของตนว่าผู้จ้างงานของกลุ่มที่สองดีกว่าเพราะหัวหน้าไม่เคยให้เงินมาเลี้ยงฉลองแก่พวกเธอเลย

4 สรุป

อาจกล่าวได้ว่า การจัดการแรงงานของกลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าแบบรับเหมาช่วงในชุมชนต้องอาศัยศิลปะในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงที่ทำงานร่วมกันภายในกลุ่มหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นทั้งความสัมพันธ์บนพื้นฐานของนายจ้างกับลูกจ้างที่มีกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนสินค้า ขณะเดียวกันก็นำความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและการเป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดมาสอดแทรกเพื่อแยกแยะระยะห่างของความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานแต่ละคน ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ถูกนำมาเกี่ยวข้องในแง่ของการมีอำนาจต่อรองเรื่องค่าจ้าง และการควบคุมแรงงานให้ทำการผลิตตามประสงค์แก่ผู้จ้างงานนอกชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และผู้รับเหมาช่วงซึ่งเป็นนายจ้าง

นอกจากนี้ เครือข่ายการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปของผู้หญิงยังให้ภาพที่กว้างไกลเกินกว่าที่แรงงานเหล่านี้จะสัมผัสได้โดยตรง แต่ต้องอาศัยคนกลางที่จัดการการผลิต จัดหาวัตถุดิบ และจัดหาแรงงาน เป็นผู้เชื่อมต่อแรงงานเหล่านี้เข้าด้วยกัน ในที่นี้ก็คือผู้จ้างงานจากนอกชุมชน โรงงานขนาดเล็กที่ระบายงานเป็นส่วน ๆ ให้ผู้รับเหมารายย่อยรับงานไปทำ ผู้รับเหมาช่วงรายย่อยและต้นสาย เชื่อมต่อกับลูกสายและผู้รับจ้างเย็บผ้าสำเร็จรูปในชุมชนต่าง ๆ ผู้รับจ้างเย็บผ้าไร้ฝีมือที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้รับจ้างประดิษฐ์ส่วนประกอบที่ใช้ทำเป็นตัวเสื้อจากภาคอีสาน ช่างปักผ้า คนรีดผ้า เป็นต้น

สุดท้าย การเคลื่อนไหวของแรงงานจากระดับต่ำขึ้นมายังแรงงานระดับสูงกว่าก็มีขีดจำกัด เนื่องจากเป็นการพัฒนาฝีมือแรงงานนอกระบบ ที่ต้องอาศัยระยะเวลาและโอกาสที่มีอยู่น้อยอำนวยให้เป็นไปได้ และแม้แต่ผู้รับเหมาช่วงที่มีศักยภาพทางด้านทุน แรงงาน และความสัมพันธ์กับผู้ผลิตภายนอกเป็นอย่างดี ก็ยังไม่สามารถยกระดับกลุ่มของตนให้ทำการผลิตเป็นแบบอุตสาหกรรมโรงงานขนาดเล็กได้โดยง่าย ทั้งนี้เนื่องจากความไม่แน่นอนของปริมาณความต้องการสินค้าของตลาดที่แกว่งตัวตามความผันแปรของเศรษฐกิจโลก ทำให้ครัวเรือนของผู้รับเหมางานในพื้นที่ศึกษาต้องแบ่งเบาความเสี่ยงในการลงทุน โดยการให้สามีและภรรยาประกอบอาชีพแตกต่างกัน และระบบการผลิตรวมถึงการจ้างงานของกลุ่มรับเหมาช่วงมีฐานะอยู่นอกระบบ